

**T. C.**

**MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**FELSEFE ANABİLİM DALI**

**CUMHURİYETÇİ SİYASET TEORİSİNDE ÖZGÜRLÜK PROBLEMİNE DAİR  
YAPILAN TARTIŞMALAR**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**HAZIRLAYAN**

**EKİN İBRAHİM KARABABA**

**TEZ DANIŞMANI**

**YRD. DOÇ. DR. BUKET KORKUT RAPTİS**

**KASIM 2015**

**MUĞLA**

T.C.  
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

CUMHURİYETÇİ SİYASET TEORİSİNDE ÖZGÜRLÜK PROBLEMİNE DAİR  
YAPILAN TARTIŞMALAR

EKİN İBRAHİM KARABABA

Sosyal Bilimler Enstitüsünde  
“Yüksek Lisans”  
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :27.11.2015

Tezin Sözlü Savunma Tarihi :05.11.2015

Tez Danışmanı :Yrd. Doç. Dr. Buket Korkut RAPTIS 

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Erol KUYURTAR 

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Fikri GÜL 

Enstitü Müdürü :Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

KASIM 2015

MUĞLA

## TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 01.07.2015 tarih ve 686/3 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Felsefe Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Ekin İbrahim Karababa'nın "Cumhuriyetçi Siyaset Teorisinde Özgürlük Problemine Dair Yapılan Tartışmalar" adlı tezini incelemiş ve aday 05. 11. 2015 tarihinde saat 14:00'te jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90...dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verildi.

### Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Buket Korkut RAPTIS

Üye

Prof. Dr. Erol KUYURTAR

Üye

Doç. Dr. Fikri GÜL

## YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Cumhuriyetçi Siyaset Teorisinde Özgürlük Problemine Dair Yapılan Tartışmalar” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05.11.2015

Ekin İbrahim Karababa



**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ**  
**TEZ VERİ GİRİŞ FORMU**

**YAZARIN**

**MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.**

**Soyadı : KARABABA**

**Adı :Ekin İbrahim**

**Kayıt No:**

**TEZİN ADI**

**Türkçe : CUMHURİYETÇİ SİYASET TEORİSİNDE ÖZGÜRLÜK PROBLEMİNE DAİR YAPILAN TARTIŞMALAR**

**Y. Dil : DEBATES CONCERNING THE PROBLEM OF FREEDOM IN REPUBLICANIST POLITICAL THEORY**

**TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans**

**Doktora**

**Sanatta Yeterlilik**

√

0

0

**TEZİN KABUL EDİLDİĞİ**

**Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ**

**Fakülte : EDEBİYAT FAKÜLTESİ**

**Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**Diğer Kuruluşlar :**

**Tarih :**

**TEZ YAYINLANMIŞSA**

**Yayınlayan :**

**Basım Yeri :**

**Basım Tarihi :**

**ISBN :**

**TEZ YÖNETİCİSİNİN**

**Soyadı, Adı : RAPTİS, Buket Korkut**

**Ünvanı : Yrd. Dr.**

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe TEZİN SAYFA SAYISI: 67

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

- 1.Politika Felsefesi
- 2.Devlet Felsefesi
- 3.Özgürlük Problemi

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

- 1.Cumhuriyetçilik
- 2.Özgürlük
- 3.Tahakküm
- 4.Müdahale
- 5.Tahakkümsüzlük

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

- 1.Republicanism
- 2.Freedom
- 3.Domination
- 4.Interference
- 5.Non-Domination

- |   |   |
|---|---|
| 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum                            | O |
| 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir | O |
| 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir      | √ |

Yazarın İmzası :



Tarih : 27.11.2015

## ÖZET

Bu tezde amacım, çağdaş cumhuriyetçi politik özgürlük yaklaşımının genel bir çerçevesini çizmek ve bu özgürlük yaklaşımını, ona getirilen eleştirilerle birlikte değerlendirmektir. Benim burada ele aldığım çağdaş cumhuriyetçilik, ortaya çıktığı 1970'lerden beri politika felsefesi içinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Cumhuriyetçiliğin politika felsefesine en büyük katkısı, politik özgürlüğe dair ortaya attığı iddialar olmuştur. Liberalizme karşı yeni bir özgürlük yaklaşımı geliştirme iddiasında olan cumhuriyetçiler, kendi özgürlük anlayışlarını 'tahakkümsüzlük olarak özgürlük' diye adlandırırlar. Bu bağlamda cumhuriyetçilik, liberalizmin özgürlük yaklaşımını eleştirmiş ve bu yaklaşımın politik yaşam için yetersiz olduğunu iddia etmiştir. Cumhuriyetçiliğin geliştirmiş olduğu özgürlük yaklaşımına politika felsefesi içinde birçok eleştiri getirilmiştir. Hem cumhuriyetçiliğin liberalizm analizlerine hem de cumhuriyetçiliğin kendi geliştirdiği kavramlara karşı ortaya konan bu eleştiriler, cumhuriyetçiler için birçok zorluk içermektedir. Tezimde bu eleştirileri inceledikten sonra, onların temelinde yer alan sorunu aydınlatmaya çalışacağım. Cumhuriyetçiliğin bu eleştirilerle nasıl yüzleşebileceğine dair bir tartışmayla da tezimi sonlandıracağım.

**Anahtar Kelimeler:** Cumhuriyetçilik, özgürlük, tahakküm, tahakkümsüzlük, müdahale, Philip Pettit, Quentin Skinner.

## ABSTRACT

In this thesis, my aim is to draw a general framework of the contemporary republicanism's conception of political freedom and to evaluate this approach in view of its critics. Contemporary republicanism, which I deal here, has occupied a very important position in political philosophy since its emergence in the 1970's. The biggest contribution of republicanism to political philosophy is its claims about political freedom. Against liberalism, republicans purport to develop a new understanding of freedom and call their own conception as 'freedom as non-domination'. In this context, republicanism criticised liberal conception of freedom and claimed that the liberal approach is inadequate for political life. Republicanism's conception of freedom was exposed to a lot of criticisms. These criticisms which were proposed against both the republicanism's analysis of liberalism and the concepts developed by republicanism, create serious difficulties for republicans. In my thesis, after analyzing these criticisms I will try to shed light on the problem which underlie them. Then I will finish my thesis with a discussion about how republicanism can confront these criticisms.

**Keywords:** Republicanism, freedom, domination, non-domination, interference, Philip Pettit, Quentin Skinner.



## İÇİNDEKİLER

### ÖZET

### ABSTRACT

GİRİŞ .....	1
1. CUMHURİYETÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GENEL ÖZELLİKLERİ.....	5
1.1. Yurttaşlık Hümanizmi .....	9
1.2. Cumhuriyetçiliğin Ortaya Çıktığı Düşünsel İklim .....	12
1.3. Cumhuriyetçiliğin Genel Özellikleri .....	14
2. CUMHURİYETÇİ ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI .....	20
2.1. Negatif Özgürlük-Pozitif Özgürlük Ayırımı .....	21
2.2. Müdahalesizlik Olarak Özgürlük .....	23
2.3. Özgürlüğe Dair Üçüncü Bir Yaklaşım: Tahakkümsüzlük Olarak Özgürlük... 25	
2.4. Tahakküm .....	28
2.4.1. Tahakkümsüz Müdahale ve Müdahalesiz Tahakküm.....	34
2.4.2. Tahakkümün Özellikleri .....	37
2.5. Bir İdeal Olarak Tahakkümsüzlük.....	39
3. CUMHURİYETÇİLİĞE YAPILAN ELEŞTİRİLER VE BU ELEŞTİRİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ .....	44
3.1. Cumhuriyetçiliğin Negatif Yönüne Yapılan Eleştiriler.....	45
3.2. Cumhuriyetçiliğin Pozitif Yönüne Yapılan Eleştiriler .....	49
3.3. Cumhuriyetçilikte Ortak İyiye Dair Bir Tanımın Eksikliği .....	54
SONUÇ .....	59
KAYNAKÇA .....	64

## GİRİŞ

Bir kavram olarak özgürlüğün özellikleri ve onun ontolojik imkânı, düşünce tarihinin başlangıcından beri tartışılmaya devam etmektedir. En genel ifadesiyle özgürlük problemi, felsefenin çözümünü aradığı en eski sorunlardan biridir. 19. Yüzyılın ortalarına kadar, özgürlüğün ne olduğu ve nasıl elde edilebileceği sorularına verilen yanıtlar felsefi anlamda bütünsel bir temele dayanıyordu. Antik çağ ve ortaçağ düşünürleri kadar modern dönem filozofları da özgürlüğü açıklamaya çalışırken, onu ontolojik, ahlaksal ve politik yönleri olan tek bir kavram olarak düşünmüş ve aktarmışlardır. Özgürlüğün bütünsel olarak değil, içerdiği farklı yönlere paralel biçimde felsefenin farklı disiplinleri tarafından ayrı ayrı incelenmesi gerektiği düşüncesi, özellikle 19. Yüzyılın sonlarında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. John Stuart Mill'in, politik özgürlüğü tartıştığı *Özgürlük Üstüne* adlı eserindeki şu sözleri, bu yaklaşımın tipik bir örneğidir: “Bu denemenin konusu [...] irade özgürlüğü dedikleri özgürlük değil; medeni ya da toplumsal özgürlüktür” (Mill 2014: 11). 20. Yüzyıl boyunca da politik özgürlük, kendine özgü soruları ve sorunları olan bir alan olarak kabul edilmeye devam etmiştir.

Isaiah Berlin, politik özgürlüğün ne olduğu sorusunun politika felsefesinin en önemli sorusu olduğunu söyler (Berlin 1969: 2). Çünkü her politika teorisinin, özgürlüğe dair kendine özgü bir yaklaşımı olması gerekir. Politika teorileri hem politik olguları doğru olarak değerlendirme hem de politik olarak gerçekleştirilmesi gerekenlere dair uygun düşünceler ortaya koyma iddiasında olurlar. Fakat onların bu iddialarının altını doldurabilmeleri için politik özgürlüğün ne olduğu ve nasıl gerçekleştirilebileceği sorularına tatmin edici cevaplar vermiş olmaları gerekir. Politik bir yapı içinde yaşayan bireylerin nasıl bir hayat sürüp süremeyeceklerine ya da nasıl yaşamaları ve nasıl yaşamamaları gerektiğine dair düşünceler ile bu bireylerin özgür olup olmadıklarına ve nasıl özgür olabileceklerine dair iddialar arasında doğrudan bir ilişki vardır.

Çağdaş bir politika teorisi olarak cumhuriyetçilik, 1970’lerde ortaya çıkmıştır ve o zamandan beri de politika felsefesi içinde kendine özgü bir teorik yaklaşım oluşturmaya çalışmaktadır. Çağdaş cumhuriyetçilik, büyük oranda Quentin Skinner ve Philip Pettit tarafından geliştirilmiştir. Skinner ve Pettit’in katkılarıyla gelişen cumhuriyetçilik liberalizmden, komünitaryenizmden ve yurttaşlık hümanizminden belirli fikirler almış ve bunları sentezlemeye çalışmıştır. Tezin birinci bölümünde, çağdaş politika felsefesi içinde önemli bir yer kaplayan cumhuriyetçiliğin ortaya çıktığı düşünsel iklimden ve onun liberalizm, komünitaryenizm ve yurttaşlık hümanizmi ile arasında var olan farklardan bahsedeceğim. Ardından da, cumhuriyetçiliğin genel özelliklerine kısaca değinmeye çalışacağım.

Özgürlüğün politika felsefesi içindeki, biraz önce bahsettiğim merkezi konumu dikkate alındığında, cumhuriyetçi teorinin politika felsefesine en önemli katkısının, onun politik özgürlüğe dair ortaya attığı iddialar olması bizi şaşırtmayacaktır. Kendisini birçok alanda liberalizmin karşısına yerleştiren cumhuriyetçilik, liberal politik özgürlük yaklaşımını eleştirerek ve onun yetersizliklerini vurgulayarak işe başlamış ve kendi özgürlük anlayışını da bu itirazların üzerine inşa etmiştir. Tezin ikinci bölümünde, cumhuriyetçilerin liberal özgürlük yaklaşımına getirdikleri eleştirilerden bahsettikten sonra cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımını detaylı bir şekilde anlatmaya çalışacağım. Cumhuriyetçiler, liberal özgürlük yaklaşımının özgürlüğü müdahalesizlik olarak anladığını söylerler. Fakat onlara göre böyle bir özgürlük anlayışı, politik yaşamda bir ideal olarak kullanılmak için yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle cumhuriyetçiler özgürlüğe dair yeni bir yaklaşım geliştirmeye çalışmışlar ve kendi özgürlük yaklaşımlarını ‘tahakkümsüzlük olarak özgürlük’ olarak adlandırmışlardır. Tahakkümsüzlük olarak özgürlük anlayışına göre, sadece fiili müdahale değil, müdahaleye uğrama riski de insanların özgürlüğünü azaltır. Liberalizmin sadece fiili müdahaleleri özgürlük karşısında bir tehlike olarak gördüğünü iddia eden cumhuriyetçiler, bir kişinin diğer bir kişi üzerinde müdahalede bulunma gücüne sahip olmasının da, yani onun üzerinde tahakküm kurmasının da, özgürlüğü fiili müdahaleler kadar azalttığını belirtirler. Cumhuriyetçiler tahakkümsüzlük olarak özgürlük yaklaşımının müdahalesizlik olarak özgürlük yaklaşımından daha üstün bir politik ideal olduğunu

göstermeye çalışırlar ve politik iddialarını özgürlüğe dair bu düşünceleri üzerine kurarlar.

Cumhuriyetçi politik özgürlük anlayışına karşı ortaya konan eleştirilerin büyük bir kısmı, tahmin edilebileceği üzere, liberal kamptan gelmiştir. Tezin üçüncü bölümünde, cumhuriyetçiliğin özgürlük anlayışına getirilen bu söz konusu eleştirileri aktaracak ve onların neden haklı eleştiriler olduklarını açıklamaya çalışacağım. Cumhuriyetçiliğe karşı ortaya konan eleştiriler iki grupta toplanabilir: İlk gruba dâhil edilebilecek olanları, cumhuriyetçiliğin negatif yönüne dair itirazlar dile getirirler. Cumhuriyetçiliğin negatif yönü ile kastedilen, cumhuriyetçiliğin, liberalizmin özgürlük yaklaşımına dair yorumlarıdır. Yukarıda bahsettiğim gibi, cumhuriyetçilik kendi düşüncelerini liberalizme dair eleştirilerinin üzerine inşa etmiştir. Fakat cumhuriyetçiliğin negatif yönüne yapılan itiraz tam da bu eleştirileri hedef alır. Bu itiraza göre, cumhuriyetçiler liberal özgürlük yaklaşımına dair fikirlerini ortaya koyarlarken, aslında liberalizme dair yanlış bir yoruma yaslanırlar. Yani cumhuriyetçiliğin liberalizme dair analizleri, çağdaş liberalizme, aslında ona ait olmayan özellikler yükler.

İkinci gruptaki eleştiriler ise cumhuriyetçiliğin pozitif yönünü hedef alırlar. Yani onun ortaya koyduğu özgün olma iddiasındaki düşüncelere itirazlar dile getirirler. Bu söz konusu eleştiriler de temelde ikiye ayrılabilir. Bir kısmı, cumhuriyetçi özgürlük anlayışının iddia edildiği gibi liberal özgürlük anlayışından ayrı bir yaklaşım olmadığını söyler. Yani bu görüşe göre, cumhuriyetçiliğin özgürlüğe dair söyledikleri, liberalizmin söylediklerini aşmamakta ve liberal özgürlük yaklaşımını farklı bir dille ifade etmekten öteye geçememektedir. Liberal özgürlük yaklaşımı, cumhuriyetçilerin politik özgürlüğe dair ifade ettiği bütün sorunları kapsayacak genişlikte ve tutarlılıktadır. Bu nedenle de cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımı, bize herhangi bir konuda fayda sağlamaz.

Cumhuriyetçiliğin pozitif yönüne yapılan eleştirilerin diğer bir kısmı ise doğrudan cumhuriyetçi özgürlük anlayışının içeriğini hedef alır ve onun özgürlüğe dair son derece belirsiz ve muğlak bir tanım geliştirdiğini iddia eder. Bu itiraza göre, içerisinden belirli ilkeler çıkarılması gereken cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımında,

böyle bir çıkarımın yapılmasını imkânsız kılan boşluklar ve tutarsızlıklar vardır. Bu da, cumhuriyetçiliğin güncel politik sorunlara verdiği cevapların ve politik hayatta yapılması gereken düzenlemelere dair kendi iddialarının güvenilirliğini ve ciddiyetini azaltmaktadır.

Yukarıda aktardığım eleştirileri değerlendirdikten sonra, cumhuriyetçiliğin maruz kaldığı bu eleştirilerin ortaya koydukları sorunların, bu politik teoride var olan temel bir sıkıntıdan kaynakladığını göstermeye çalışacağım. Benim düşünceme göre bu sıkıntı, cumhuriyetçi teorinin ortak iyiye dair net bir tanım verememesinden kaynaklanmaktadır. Tezimi, cumhuriyetçiliğin bu kavrama tutarlı ve bütüncül bir anlam kazandırarak, hem kendisini liberalizmden farklılaştırmak için yanlış bir liberalizm yorumuna yaslanmak zorunda kalmayacağı hem de ortaya koyduğu kavramları netlikten uzak olma tehlikesinden kurtaracağı iddiamı temellendirmeye çalışarak sonlandıracağım.

## 1. CUMHURİYETÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Çağdaş politika felsefesi literatürü içinde cumhuriyetçilik kavramı, birbiriyle bağlantılı iki ayrı anlamda kullanılmaktadır. Birinci anlamında cumhuriyetçilik, düşünce tarihi içindeki belirli yazar ya da düşünürlerin benzer kaygılardan hareketle ortaya koydukları benzer fikirleri, iddiaları ve çözüm önerilerini kapsayan bir geleneği temsil eder. Bu düşünürler içinde en önemlileri, Rönesans İtalya'sında yaşamış olan Machiavelli ve onun ardılları, Milton, Harrington ve Sidney gibi İngiliz Cumhuriyetçileri, Montesquieu ve Rousseau, 18. Yüzyıl İngiliz Devletçileri (commonwealthmen) ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluş döneminin Jefferson ve Madison gibi önemli figürleridir (Honohan 2002: 7; Lovett 2014). Bu cumhuriyetçi gelenek, bazı çağdaş yorumcular tarafından 'klasik cumhuriyetçilik' olarak da adlandırılır (Maynor 2003: Giriş Bölümü). Bu adlandırmanın amacı, cumhuriyetçi gelenek ile çağdaş bir politika teorisi olarak politika felsefesi içinde yer almaya başlayan cumhuriyetçilik arasındaki farkı ortaya koymaktır. Cumhuriyetçi gelenek içine hangi düşünürlerin dâhil edilip hangilerininin dâhil edilmemesi gerektiği konusunda, felsefe tarihçileri arasında herhangi bir fikir birliği yoktur. Cumhuriyetçi geleneği sahiplenenler arasında bile bu konu günümüzde hala tartışılmaya devam etmektedir; "Hepsi Machiavelli'yi merkezi sayarken, bazıları geleneği Aristoteles'ten Rousseau'ya götürür; diğerleri Cicero ile Locke ve sonra Madison arasında bağlantı kurarlar" (Honohan 2002: 4). Fakat yine de cumhuriyetçi geleneğe bir şekilde dâhil edilebilecek düşünürlerin hareket noktalarının ve ortaya attıkları iddiaların genel çerçevesinin üstünkörü bir şekilde incelenmesi bile, bu yazarların benzer kaygılarla hareket ettiklerini ve belirli ortak temaları kullanarak düşüncelerini ifade ettiklerini açıkça ortaya koyar. Bu düşünürlerin ortak problemlere ortak bir dili ve benzer kavramları kullanarak çözüm aramaları ve ortaya attıkları iddiaların birbirleriyle büyük oranda tutarlı olması, klasik cumhuriyetçiliğin bir gelenek olarak adlandırılmasını ve anlaşılmasını mümkün kılar.

Cumhuriyetçi gelenek içinde yer alan düşünürler, ortaya koydukları teorilerde belirli politik yapıların ve düzenlemelerin önemini sıklıkla vurgulamışlardır. Ayrıca

onlar bazı kavramlar ve problemler ile özellikle ilgilenmiş ve bunları açık kılmaya ve geliştirmeye çalışmışlardır. Ama bu söz konusu ortak vurgulardan ve klasik cumhuriyetçilerin paylaştıkları ortak fikirlerden bahsetmeden önce, cumhuriyetçiliğe dair genel olarak kabul gören yanlış bir yargıyı belirtmek gerekiyor. Politika felsefesine dair derinlemesine bilgi sahibi olmayan birçok kişi cumhuriyetçiliğin monarşi karşıtlığı ile aynı anlama geldiğini düşünür (Maynor 2003: 4). 17. Yüzyıl İngiliz Cumhuriyetçileri ya da Rousseau gibi bu gelenek içinde yer alan bazı düşünürlerin savunduğu görüşlerde çok ciddi bir monarşi karşıtlığı bulunduğu doğrudur. Fakat onların ve cumhuriyetçi geleneğe dâhil edilebilecek diğer düşünürlerin ilgilendikleri konular ve ortaya attıkları iddialar, monarşi düşmanlığının çok daha ötesinde bir alana yayılır. Cumhuriyetçiliğin istekleri ve önerileri neredeyse her zaman halkçı bir rejimi gerektirdiği için, bu gelenek içinde yer alan düşünürler bir devlet biçimi olarak monarşinin karşısında yer almış ve monarşinin yol açacağı tehlikelere dikkat çekmişlerdir. Bu düşünürler için monarşi karşıtlığı, iddialarını ve önerilerini ona dayandırdıkları bir hareket noktası değildir. Onlar belirli bazı olguları ve düşünceleri ön kabul olarak almış ve bu ön kabullerden hareketle monarşiyi eleştirmişlerdir. Yani cumhuriyetçilerin monarşi karşıtı bir tavır sergilemeleri, onların fikir ve iddialarının nedeni değil sonucudur.

Klasik cumhuriyetçi yazarların sıklıkla vurguladıkları konular arasında en önemlileri şunlardır: Politik katılımın önemi, politik katılım etkinliğinin gerçekleştirilebilmesinin önkoşullarından biri olarak görülen yurttaşlık erdemlerinin değeri, yurttaşların yozlaşmasının devlette yaratacağı sıkıntılar, karma yönetimin yararları ve yasa egemenliğinin zorunluluğu (Lovett 2014). Yasa egemenliği, bir devlette yaşayan bütün yurttaşların politik eşitliğe sahip olması ve politik hayatı düzenleyen yasaların bütün kurumların ve kişilerin üzerinde mutlak bir güce sahip olması demektir. Cumhuriyetçilere göre, bu söz konusu yasalar, politik eşitliğe sahip yurttaşların kamusal yaşama katılarak kendi aralarında yürütecekleri müzakereler sonucunda oluşturulmalıdır. Bu tartışmaların ve müzakerelerin bütün topluma ve devlete yararlı olması için ise, buralarda etkinlik gösteren yurttaşların belirli erdemlere sahip olmaları gerekir. Klasik cumhuriyetçi düşünürlerin kamusal erdemler ya da yurttaş erdemleri dediği bu niteliklerin en önemlisi, toplumun ortak iyisini kendi kişisel çıkarlarının üstünde görmektir. Çünkü ancak bu niteliğe sahip

olan yurttaşlar arasında toplumun yararına olan sağlıklı tartışmalar yürütülebilir. İşte tam da bu nedenle, yani kurulması gereken sistemin en önemli dayanaklarından birinin erdemli yurttaşların varlığı olması nedeniyle, politik yaşama katılan unsurların ahlaki olarak bozulmaları bütün devleti riske atar. Cumhuriyetçiler, yasa yapma sürecinin bütün yurttaşlar tarafından ortaklaşa gerçekleştirilmesi gerektiğini söyleseler de, bu onların basit bir çoğunlukçu karar alma mekanizmasını savunduklarını göstermez. Çoğunluk tiranlığı tehlikesine de vurgu yapan klasik cumhuriyetçiler, bu tehlikenin karma yönetim ile aşılabileceğini düşünürler:

Bir devletin yurttaşları dışsal yönetimden ve içerideki tiranlıktan bağımsızlarsa, yani bir anlamda kendi kendilerini yönetiyorlarsa, özgürdürler. Cumhuriyetler doğal bir şekilde oluşmazlar ve ortada insanların birlikte yaşamak için bir anlaşmaya varacakları bir temele sahip bir politik yapı olmadığında, onların temel kurumları tesis edecek bir kurucuya ya da yasa-koyucuya ihtiyaçları vardır. Tek egemen yerine, devletin özel çıkarlara dayanan mutlak hâkimiyetini engellemek ve böylece yurttaşların ortak iyisini gerçekleştirmek için toplumsal güçlerin ya da hükümet kurumlarının birbirlerine karşı bir denge oluşturduğu ‘karma’ yönetim vardır. Özgürlük, yöneticinin arzuları yerine tesis edilen yasaların egemenliği ile uyum içindedir ve onun tarafından korunur. Yurttaşlar aktif olmalı, belirli görevleri kabul etmeli ve hem askeri hem de politik kamu hizmetlerini gerçekleştirmelidirler. Bunu yaparken de, onların diğer yurttaşlarla ortak olarak paylaştıklarının değerini kavramaları gerekir. Bundan dolayı ya kamusal erdeme kendilerini adanmalı ya da ortak iyiye bağlılık göstermelidirler (Honohan 2003: 5).

Cumhuriyetçilere göre karma yönetim, bir devletin güce sahip kurumlarının birbirlerini dengeleyecek şekilde düzenlendiği yönetimdir. Her ne kadar yurttaşların yasa yapmada mutlak yetkisi olması gerekiyorsa da, bu yasaları uygulayan kurumların yasaları yapan yurttaşlar tarafından idare edilmesi sakıncalıdır. Böyle bir düzenleme cumhuriyetçilerin çoğunluk tiranlığı olarak adlandırdığı duruma yol açabilir. Bu nedenle onlar, çıkarları birbirlerinden farklı olan çeşitli kişi ya da grupların farklı kurumsal yetkilere sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Böyle bir düzenlemeye sahip olan devlette, yani karma yönetim ile yönetilen devlette belirli grupların kendi çıkarlarını bütün topluma dayatmaları riski de ortadan kalkmış olur.

Cumhuriyetçi gelenek içinde yer alan düşünürler, ortaya koydukları fikirlerin dışında, bu fikirleri ortaya koyuş tarzları, yani üslupları bakımından da ortaklık taşırlar. Bu geleneğe dâhil edilebilecek bütün yazarlar, klasik dönem hatiplerinden ve



antik edebiyatın yazım tarzından etkilenmişlerdir. Bunun nedeni ise, onların genel olarak Antik Çağ'a oldukça büyük bir önem vermeleridir. Bütün klasik cumhuriyetçiler, Antik Yunan ve Roma politik düşüncesini ve bu dönemde gerçekleştirilmiş olan bazı politik uygulamaları hem kendilerini etkileyen ve besleyen bir kaynak olarak görürler, hem de, kendilerinin onların düşüncelerinin ve uygulamalarının takipçisi olduklarını düşünürler: "Bütün politik teorisyenler içinde, belki de cumhuriyetçiler en bilinçli şekilde tarihselci ve klasikleştirici olmuşlardır. Onlar kendilerini Yunan ve Roma'nın yazarlarının ve politik pratiklerinin mirasçısı olarak görürler." (Honohan 2002: 4) Bu nedenle de, bu düşünürlerin etkilendikleri tarihsel dönemler, politikanın genel özelliklerine dair bakış açıları, politik ön kabulleri ve savundukları ilkeler büyük oranda benzerlik gösterir.

Çağdaş cumhuriyetçilik, günümüzdeki belirli politik sorunlara tatmin edici yanıtlar vermeye çalışan ve aynı zamanda ortaya attığı iddialar nedeniyle günümüzde hala yoğun olarak tartışılmakta olan bir politika teorisinin adıdır. Bu politika teorisi, büyük oranda Quentin Skinner ve Philip Pettit'nin katkıları ile bugünkü konumuna gelmiştir. Bir düşünce tarihçisi olan Skinner'ın cumhuriyetçiliğe katkısı, cumhuriyetçi geleneğe getirdiği bir yorum üzerinde yükselir (Skinner 1978, 1983, 1984, 1991, 1998, 2008). Skinner, özellikle Machiavelli üzerine olan çalışmalarında, onun ve ardıllarının düşüncelerini temele alarak politik özgürlüğe dair yeni bir anlayış geliştirmeye çalışmıştır. Pettit ise, Skinner'ın tarihsel yaklaşımını tamamlayacak bir biçimde, cumhuriyetçi politik özgürlüğü tahakkümsüzlük (non-domination) olarak tanımlamış, analitik bir araştırmaya girilerek bu tanıma dayanan bir cumhuriyetçi politika teorisi geliştirmeye çalışmış ve bu teorinin tutarlı ve bütünsel bir şekle bürünmesi için çabalamıştır (Pettit 1989, 1996, 1998, 2001, 2003, 2005, 2008). Tezin devamında, çağdaş cumhuriyetçiliği kısaca cumhuriyetçilik olarak adlandıracam.

Bu bölümün devamında bir politik teori olarak cumhuriyetçiliğin, çağdaş politika felsefesi içinde yapılan tartışmalara sağladığı katkılardan ve onun özellikle son otuz yılda nasıl bir boşluğu doldurmaya çalıştığından kısaca bahsedeceğim. Fakat bunu yapmadan önce, bazı felsefeciler tarafından cumhuriyetçiliğin bir kolu olarak görülen, fakat benim Frank Lovett ve John Rawls'a uyararak yurttaşlık

hümanizmi (civic humanism) olarak adlandıracağım politika teorisinden bahsetmenin ve onun cumhuriyetçilik ile arasında var olan farkları ortaya koymanın önemli olduğunu düşünüyorum (Lovett 2014; Rawls 1988: 272-273).

### 1.1. Yurttaşlık Hümanizmi

Yurttaşlık hümanizmi ile cumhuriyetçiliğin, politik yaşama dair düşüncelerinde politik katılım ve yurttaşlık gibi belirli ortak vurgular ve Machiavelli gibi politik düşünce tarihi içinde önemsedikleri ve esinlendikleri belirli ortak düşünürler vardır. Fakat bu iki politika teorisi, bu ortaklıkların ötesinde birçok noktada birbirlerinden ayrılırlar. Hem yurttaşlık hümanizmi hem de çağdaş cumhuriyetçilik, politika felsefesi içinde görece yeni ortaya çıktıkları için, onların akademik literatür içinde nasıl adlandırılmaları gerektiği konusunda herhangi bir fikir birliği yoktur. Bazı yazarlar yurttaşlık hümanizmini cumhuriyetçiliğin bir kolu olarak görürler ve onu farklı şekillerde adlandırır. Örneğin Iseult Honohan ona ‘güçlü cumhuriyetçilik’ (Honohan 2002: 8,219), Will Kymlicka ‘Aristotelesçi cumhuriyetçilik’<sup>1</sup> (Kymlicka 2004: 411-418), John Maynor ise ‘Yeni-Atina cumhuriyetçiliği’ (Maynor 2003: 10-11) der. Yurttaşlık hümanizmi, tarihsel olarak çağdaş cumhuriyetçilikten daha önce ortaya çıkmış olan bir politik teoridir. O, Hannah Arendt’in Aristotelesçi politika anlayışına getirdiği yeni bir yorum üzerinde yükselmiş (Arendt 2013) ve daha sonraları John G. A. Pocock ve Michael Sandel gibi düşünürlerin öne sürdükleri iddialarla çağdaş politika felsefesi içindeki tartışmalara önemli katkılar sağlamıştır (Pocock 1975; Sandel 1996). Yurttaşlık hümanizmi, günümüzde politika felsefesi içindeki görünürlüğünü eskiye oranla yitirmiş ve belli tartışmalar bağlamında cumhuriyetçiliğin gerisinde kalmış olsa da, geçerli ve önemsenen bir politika teorisi olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Kymlicka’nın yurttaşlık hümanizmini ‘Aristotelesçi cumhuriyetçilik’ olarak adlandırmasının sebebi, onun çağdaş bir politika teorisi olarak büyük oranda

<sup>1</sup> Will Kymlicka, *Contemporary Political Philosophy: An Introduction* adlı kitabında ‘Aristotelian republicanism’ ifadesini kullanıyor (Kymlicka 2001: 294-299). Kitabın benim de referans olarak kullandığım Türkçe çevirisinde, çeviriyi yapan Ebru Kılıç, bu ifadeyi ‘Aristocu cumhuriyetçilik’ olarak çevirmiş. Ben teknik olarak daha uygun olduğunu düşündüğüm için Aristocu yerine Aristotelesçi ifadesini kullanıyorum.

Aristoteles'ten beslenmesi ve kendisini politik düşünce tarihi içinde Aristoteles'in takipçisi olarak görmesidir (Maynor 2003: 12-13). Yurttaşlık hümanistleri, Antik Yunan şehir devletlerinden edindiğimiz politik deneyimlerin günümüzde bize hala katkı sağlayabileceğini söylerler ve demokrasiyle yönetilen antik dönem şehir devletlerinin, çağdaş devletler ve toplumlar tarafından örnek alınması gerektiğini iddia ederler. Bu politik teorinin temelinde, insani iyi yaşama dair belirli bir anlayış vardır. Yurttaşlık hümanizmi, insanların nasıl yaşamaları gerektiğine ve neleri isteyerek ve neleri yaparak kendilerini tam olarak gerçekleştirebileceklerine dair iddialarda bulunduğu için mükemmeliyetçi (perfectionist) bir politika teorisidir (Lovett 2014). Yurttaşlık hümanistlerine göre, bir toplum içindeki kişiler ancak ve ancak, demokratik bir devletteki politik yaşama katılarak kendilerini tam anlamıyla gerçekleştirebilir ve özgür olabilirler. Bu nedenle de, politik hayata katılım, insanın mutluluğunun (eudaimonia) zorunlu bir koşuludur. Yani politik hayat içinde gerçekleştirilen yaşam, içsel bir değere ve öneme sahiptir. Bu mükemmeliyetçi iddia, yurttaşlık hümanizminin bazıları tarafından cumhuriyetçiliğin güçlü bir yorumu olarak anlaşılmasının da nedenidir. Ona Yeni-Atina cumhuriyetçiliği denmesi de, yurttaş erdeminin eşlik ettiği demokratik katılımın önemine dair olan bu iddia ile doğrudan ilgilidir. Çünkü yurttaşlık hümanistleri politik hayata katılımın önemini temellendirmeye çalışırken, Atina'yı önemli bir tarihsel dayanak noktası olarak alırlar.

Çağdaş liberal politika felsefesi içinde insan iyisine dair genel olarak kabul gören ve gündelik düşünüşe de büyük oranda yansımış olan düşünce, insanların başkalarına zarar vermemek koşuluyla, kendileri için iyi olduğunu düşündükleri hayatı yaşamaya çalışmalarının engellenmemesi gerektiğidir. Birçok konuda farklı düşünen bireylerden oluşan bir toplumda yaşamlarını çok farklı şekillerde kurmak isteyen insanların olması doğaldır. Yine böyle bir düşünsel perspektiften bakıldığında, günümüzde birçok kişinin politik hayata katılmayı bir yük olarak görmesi ve böyle bir yaşamı istememesi anlaşılabilir bir durumdur. İşte yurttaşlık hümanizmi, politik yaşama demokratik katılımın içsel bir değeri olduğunu söylediğinde, tam da bu düşünceyle taban tabana zıt konumlanan bir iddia ortaya atmış olur. Politik katılımın insan yaşamının değer bakımından en üst noktası olması, onun, insanın kendi özgürlüğünü elde etmesi ve kendisini gerçekleştirmesi için dâhil

olmak zorunda olduğu bir yaşam biçimi olması demektir. Kymlicka'nın ifade ettiği gibi yurttaşlık hümanizmi:

Demokratik katılımın külfetlerini, aslında bunların 'külfet' olmadığına insanları ikna etmeye çalışarak kabul ettirmeye çalışır. Politik katılıma ve kamusal tartışmaya dâhil olan aktiviteler, bu görüşe göre, külfetli yükümlülükler veya görevler olarak değil, içsel olarak ödüllendirici eylemler olarak görülmelidir (Kymlicka 2004: 411)

Politik hayata katılımın doğal bir sonucu olarak elde edilen bu söz konusu ödül, kişinin kendisini özgür kılmasıdır. Bir insanın özgür olması ise ancak, onun demokratik bir devletin politik yaşamında aktif bir rol oynamasıyla mümkün hale gelir. Kişinin kendisini tanımasının, kendi potansiyelini ve sınırlarını bilmesinin ve kendisini gerçekleştirmesinin koşulu, böyle bir hayat içinde etkinlikte bulunmasıdır. Yani sadece böyle bir yaşama dâhil olmak insanları özgür yapabilir.

Yurttaşlık hümanizminin birçok çağdaş düşünür tarafından cumhuriyetçiliğin bir kolu olarak görülmesinin nedeni, bu iki politika teorisinin birbirleri karşısında oldukça geçirgen ve muğlâk sınırlara sahip olmasıdır. Yurttaşlık ve politik katılımın önemi gibi konularda geliştirdikleri fikirlerin ve çağdaş politik yaşamla ilgili bazı problemlere verdikleri cevapların benzerliği, onları belirli açılardan birbirlerine yaklaştırır. Ama yurttaşlık hümanizminin sadece cumhuriyetçilik ile değil komünitaryenizm (communitarianism) ile de böylesi iç içe bir ilişkisi vardır. Hatta örneğin Kymlicka, yurttaşlık hümanizminin, komünitaryenizmin bir biçimi olduğunu söyler (Kymlicka 2004: 417). Yurttaşlık hümanizminin, bazıları tarafından cumhuriyetçiliğe bazıları tarafından ise komünitaryenizme dâhil edilmesi böylesi bir geçişliliğin sonucudur. Yurttaşlık hümanizminin, bir politika teorisi olarak cumhuriyetçiliğin düşünsel temelinde yer aldığını söylemek ne kadar mümkünse, komünitaryenizm ile yurttaşlık hümanizminin liberalizm karşısındaki konumlarının ve ona getirdikleri eleştirilerin oldukça benzer yerlerden beslendiğini söylemek de o kadar mümkündür. Cumhuriyetçiliğin ortaya çıktığı düşünsel ortama kısaca değinmenin, hem bu söz konusu teorilerin benzerliklerini ve farklılıklarını daha iyi göstereceğini, hem de cumhuriyetçi politika teorisinin temel ilgi alanlarının ve iddialarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağını düşünüyorum.

## 1.2. Cumhuriyetçiliğin Ortaya Çıktığı Düşünsel İklim

Anglo-Amerikan akademisi içinde 1970'lerin başlarında başlayan bir "liberal-komünitaryen tartışması" (Honohan 2002: 9-12), o dönemin politika felsefesinin içeriğini büyük ölçüde belirlemiş ve cumhuriyetçi politika teorisinin ortaya çıkışına ve bu teorisinin genel çerçevesinin belirlenmesine katkı sağlamıştır. Bu söz konusu tartışma, John Rawls'ın kendine ait bir liberalizm yorumunu teorize etmeye çalıştığı *A Theory of Justice* adlı kitabını yayınlamasıyla başlamıştır (Rawls 1971). Rawls bu eserinde, bir toplum içinde yaşayan ve birçok farklı eğilimlere ve isteklere sahip olabilen bireylerin tamamının üzerinde uzlaşabilecekleri bazı ilkeler ortaya koymayı denemiştir. Rawls'a göre, kendisinin ortaya koyduğu ilkeler temel düzeyde toplum içindeki adaleti ve özgürlüğü sağlamakla birlikte, kişilerin kendi iyilerinin peşinden koşmalarını engellememektedir. Böyle bir konuda hiçbir insanın önüne herhangi bir engel konmamalıdır çünkü yetişkin her birey, yaşadığı toplum içinde kendisi için uygun bulduğu hayatı sürdürebilmelidir. Bu durumda ise devletin yapması gereken, toplum içindeki her bireyin kendi arzularını tatmin etmesi için gereken asgari koşulları sağlamaktır.

Komünitaryenlerin bu yoruma itirazı, adaleti sağlayacağı söylenen her ilkenin belirli bir iyi yaşam tasarımını içermesi gerektiği iddiası üzerinden şekillenir (Honohan 2002: 9). Komünitaryenlere göre, herhangi bir uygulamanın adil olup olmadığına karar vermek için, insan iyisine dair belirli bir kavrayışımız olması gerekir. Bu eleştirinin temelinde, insanların kendilerini sadece toplumsal yapılar içinde var edebildikleri kabulü vardır. İnsanların diğer insanlarla kurdukları ilişkiler ve bu kurdukları ilişkiler sonucunda oluşturdukları düşünceler ve normlar, toplum ile aralarında var olan bağın bir sonucudur. Bir insanın iyisi asla yalnızca kendisiyle ilgili ve sadece kendisine etki eden bir iyi değildir; bu nedenle de o hiçbir zaman kişisel bir iyi olamaz. Toplumsallığı içindeki insanın iyisi, aynı toplum içinde yaşayan diğer kişilerin istekleriyle her zaman ortaklaşır ve ortaklaşmak da zorundadır. Yani komünitaryenizmin liberalizme getirdiği en temel eleştirilerden biri, onun bireyselliğe yaptığı vurgunun yanlış olduğudur (Kymlicka 2004: 296). İnsanlar yaşadıkları toplumdan kopuk bir şekilde var olamazlar ve bu yüzden de insan ile ilgili her türlü politik iddia toplumu göz önünde bulundurmamak zorundadır.

Komünitaryenler ayrıca, liberalizmin devletin tarafsız olması gerektiğine dair iddiasına da karşıdırlar (Kymlicka 2004: 308). Onlar devletin, toplumun tamamının ortak iyisini gözetmesi gerektiğini belirtirler. Bu ortak iyi ise, ancak ve ancak, toplumların sahip oldukları gelenekler ile ahlaki normlar göz önüne alındığında tam olarak anlaşılır. Yani her toplumun ortak iyisi, o toplumun kültürel yaşamı tarafından belirlenir.

Bu tartışmada, yurttaşlık hümanistleri de Rawls'ın düşüncelerine karşı komünitaryenler ile benzer eleştiriler dile getirmişlerdir (örneğin; Pocock 1975). Fakat onlar, komünitaryenlerden farklı olarak, ortak iyinin evrensel ve her toplum için geçerli bir tanımının yapılabileceğini ve bu şekilde kavranan bir ortak iyinin her zaman yurttaşlık kavramıyla bağlantılı olarak açıklanması gerektiğini düşünürler. Kültürel göreliliğe yaslanmayan böyle bir ortak iyi, ancak kendine yetebilen ve kendi kendini yönetme kabiliyetine sahip özgür yurttaşlar tarafından kavranabilir. Politik yaşam içinde ortak iyiyi amaç edinen ve kendini gerçekleştirebilmiş yurttaşlar ise kamusal erdemlere tam anlamıyla sahip olan yurttaşlardır. Bu niteliklere sahip olan yurttaşlar ise, adaletin ve özgürlüğün toplum içinde var olabilmesi için her koşulda mücadele edeceklerdir.

Böylesi bir düşünsel iklim içinde “Kendi kendini yöneten yurttaşlar arasında politik olarak tanımlanan ortak iyiye dair cumhuriyetçi fikirler, bir kez daha ilgi odağı oldu” (Honohan 2002: 10). Cumhuriyetçi politika teorisi, kendisini tutarlı ve bütünsel bir teori olarak ortaya koymaya çalışırken hem bu tartışmadan beslenmiş, hem de bu tartışmanın tarafları olan liberalizm ile komünitaryenizm ve yurttaşlık hümanizmini sentezlemeye çalışmıştır. Cumhuriyetçiliğin yurttaşlık vurgusu, onu yurttaşlık hümanizminin takipçisi olarak görmemize imkân verir. Fakat yurttaşlık kavramına verdiği öneme rağmen cumhuriyetçi politika teorisi, yurttaşlık hümanizminin tersine, politik katılımın insan için içsel bir iyi olduğunu kabul etmez. Bu nedenle bulunduğu konum itibarıyla liberalizme daha yakın ve yurttaşlık hümanizminden daha “ılımlı” (Maynor 2003: 12-13) bir politika teorisi olduğu söylenebilecek olan cumhuriyetçilik, yukarıda kendisinden kısaca bahsetmeye

çalıştığım liberal-komünitaryen tartışmasının verimli bir ürünü olarak çağdaş politika felsefesinde yerini alır.

### 1.3. Cumhuriyetçiliğin Genel Özellikleri

Yurttaşlık hümanizmini cumhuriyetçiliğin bir kolu olarak görenler, cumhuriyetçiliği de farklı ifadelerle adlandırır. Fakat bu konuda da akademik literatürde herhangi bir görüş birliği yoktur. Örneğin Kymlicka ve Honohan, hem yurttaşlık hümanizminin hem de liberalizmin bazı iddialarını sahiplenen bu politik teoriye ‘araçsal cumhuriyetçilik’ der (Honohan 2002: 8; Kymlicka 2004: 412). Çünkü bu politika teorisi, yurttaşlık hümanizminin insan iyisine dair mükemmeliyetçi yaklaşımını reddeder. Cumhuriyetçiliğin, liberalizme komünitaryenizmden daha yakın olmasının ve bazıları tarafından ‘ılımlı’ bir politika teorisi olarak anlaşılmasının nedeni de budur. Cumhuriyetçilik, politik katılımın araçsal bir önemi olduğunu ve bir toplum içinde yaşayan insanların özgürlüklerini korumak için bu aracı kullanmaları gerektiğini iddia eder. Politik yaşama içsel bir önem atfetmeyen bu görüşe göre, yurttaşların politikayla ilgilenmeleri, onların kendi özgürlüklerini teminat altına alabilmeleri bakımından bir değere sahiptir. Toplum içindeki bireylerin kendilerine ait iyilerinin olması ve onların bu iyilerin peşinden koşmak istemeleri, yurttaşlık hümanizminin aksine, cumhuriyetçilik için herhangi bir sorun teşkil etmez. Kişilerin farklı farklı istekleri, arzuları ve eğilimleri olabilir ve onların bu istek, arzu ve eğilimlere uygun bir yaşam sürdürmek istemeleri son derece normaldir.

Cumhuriyetçiliğin sahiptiği bu araçsal bakış açısı, ilk kez Quentin Skinner tarafından ortaya atılmış ve geliştirilmiştir (Maynor 2003: 12-13). Machiavelli ve onun çağdaşlarını inceleyen Skinner, bu cumhuriyetçi düşünürlerin politik yaşama dair, temelleri Atina demokrasisine dayanan iddiaları kabul etmediklerini öne sürer. Politik hayata katılımın gerçekleştirildiği bir yaşamın, insanın ulaşabileceği en iyi hayat olduğu iddiasını kabul etmeyen Rönesans Cumhuriyetçileri, bu konu hakkında tarihsel köklerini Roma Cumhuriyeti’nde bulan farklı düşünceler dile getirirler (Skinner 1978: 155-180). Roma’ya yapılan bu vurgu nedeniyle, Skinner ve bu

adlandırmada onu izleyen Maynor, çağdaş cumhuriyetçiliği ‘yeni-roma cumhuriyetçiliği’ olarak ifade ederler (Maynor 2003: 15; Skinner 1998: 1. Bölüm). Machiavelli’ye göre, özgür bir devlette yaşayan özgür insanlar, başkalarına bağımlı olmadan kendi amaçlarını kendi istedikleri biçimde gerçekleştirebilen insanlardır. Yani böyle bir devlette yaşayan yurttaşlar için politik yaşam, onların kendi bireysel isteklerini rahatça tatmin edebilmelerini garanti altına almanın yoludur.

Yurttaşlık hümanizminin mükemmeliyetçi yaklaşımını reddedip insanların kendi kişisel iyilerini temele alarak hareket etmeleri gerektiğini söyleyerek liberalizme bir ölçüde yaklaşırsa da, cumhuriyetçilik politik katılımın ve ortak iyinin önemine vurgu yapmaya devam eder. Toplum içindeki bireylerin birer yurttaş olarak politik eşitliğe sahip olması, onların bu politik eşitliği kullanarak politik yaşama katılmaları ve bu politik katılımın sonucunda ortak iyi temelinde belirli kararları hayata geçirmeleri, cumhuriyetçiliğin yurttaşlık hümanizminden devraldığı ve savunmaya devam ettiği ilkeler ve politik işleyiş biçimleridir. Cumhuriyetçiler, liberalizmden ayrıldıkları en önemli noktanın, politik özgürlüğe getirdikleri yeni bir yaklaşım olduğunu iddia ederler. İkinci bölümde ayrıntılı olarak ele almaya çalışacağım cumhuriyetçi özgürlük anlayışı, liberalizmin özgürlüğe yaklaşımı ile belirli açılardan benzerlikler gösterir (Haakonssen 1993: 732-733). Ama cumhuriyetçilere göre, cumhuriyetçi politik özgürlük ile liberal politik özgürlük yaklaşımları önemli bir noktada birbirlerinden ayrılırlar: Liberal özgürlük anlayışında sadece kişilere yapılan fiili müdahaleler özgürlüğü tehdit ederler. Fakat cumhuriyetçi yaklaşıma göre insan özgürlüğünü sadece fiili müdahaleler tehlikeye atmaz. Cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımına göre, müdahaleye uğrama riskinin yok olması da, mevcut müdahalelerin engellenmesi kadar önemlidir (Skinner 1998: 82-84). Hatta fiili müdahale ile müdahale etme olanağını özgürlük için aynı derecede tehlikeli gören Skinner’dan farklı olarak, Pettit fiili müdahalenin her koşulda özgürlüğü azaltmadığını iddia eder (Pettit 1998: 96-98).

Cass Sunstein, bugün hala güncelliğini koruyan ‘Beyond the Republican Revival’ adlı makalesinde, cumhuriyetçiliğin kendisini birbirleriyle ilişkili dört temel ilke üzerinden anlamlandırıdığını ve kendisini bu ilkeler aracılığıyla ifade ettiğini söyler. Bu ilkeler; müzakere (deliberation), politik eşitlik (political equality),



evrensellik (universalism) ve yurttaşlıktır (citizenship) (Sunstein 1988: 1541-1542). Bu dört ilkeyi kısaca açıklamanın bize cumhuriyetçilik, liberalizm ve yurttaşlık hümanizmi arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları daha iyi görme şansı vereceğini düşünüyorum.

Cumhuriyetçi teoride müzakere, politik katılımın araçlarını ve yöntemlerini belirleyen bir ilke olarak var olur. Bu ilkeye göre, yurttaşların politik yaşama katılımları sonucunda alınması gereken kararlar belirli müzakereler aracılığıyla hayata geçirilmelidir. Müzakere, cumhuriyetçi politika teorisinin oldukça önemseydiği bir kurallar bütünüdür. Bu kurallar, kişisel çıkarların arka plana itildiği ve kamusal erdemlerin etkinlik kazandığı tartışmaların nasıl yürütülmesi ve bu tartışmalar sonucu uygulamaya koyulan kararların biçimsel anlamda nasıl uygulanması gerektiğini gösterir (Sunstein 1988: 1548-1551). Fakat yurttaşların bütün bir toplumu ilgilendiren tartışmalarda kişisel çıkarlarını arka plana almaları, onların bu çıkarları yok saymaları gerektiği anlamına gelmez. Cumhuriyetçiler, bireylerin kendi kişisel çıkarlarını göz ardı etmelerinin hem imkânsız olduğunu, hem de içinde yaşadıkları devletin onlardan böyle yaşamalarını istemesinin tehlikeli ve yanlış olduğunu savunurlar. İnsanların kişisel çıkarlarının, yaşadıkları toplumun bütünüyle ilgili herhangi bir konuda verecekleri kararları etkilemesi son derece doğaldır. Bu nedenle de, yurttaşlar arasında gerçekleştirilen müzakerelerin rasyonel bir zemine dayanan eleştirel nitelikte tartışmalar olması gerekir.

Politik eşitlik ilkesi hem müzakere ilkesi ile hem de biraz sonra kendisinden bahsedeceğim evrensellik ilkesi ile doğrudan ilgilidir. Cumhuriyetçi düşüncede politik eşitlik, bir devlet içinde yaşayan bütün grup ve bireylerin politik yaşama katılabilmesinin koşulunu yaratır. Yurttaşların katıldıkları tartışmalarda kendi istek ve düşüncelerini rahatça dile getirebilmelerinin ve bu müzakerelerde alınacak kararların rasyonel bir zemine dayanmasının şartı, bir politik yapı içinde yaşayan bütün bireylerin kamusal hayata eşit statüde ve eşit derecede katılabilmesidir. Birçok cumhuriyetçi, politik eşitlik ile maddi eşitlik arasında bir bağlantı olduğunu da iddia eder (Sunstein 1988: 1552). Fakat bu iddiayı dile getiren düşünürler mutlak anlamda maddi bir eşitliğin yaratılması gerektiğini söylemezler. Onların önerileri, toplum içinde var olan gelir eşitsizliğinin sınırlandırılması gerektiği yönündedir.

Cumhuriyetçilik tarafından sahiplenilen evrensellik ilkesi ise “müzakere ve diyalog yoluyla, politikaya dair farklı yaklaşımların veya ortak iyiye dair farklı düşüncelerin uzlaşması ihtimaline inanç anlamına gelir” (Sunstein 1988: 1554). Rasyonel iletişime dayalı böylesi bir düşünsel süreç, politik eşitler arasındaki uzlaşmanın da kriteridir. Ortak iyi ancak, yurttaşların sahip oldukları farklı görüş ve fikirlerin iyi düzenlenmiş bir müzakere ortamında rasyonel bir zeminde tartışılması ve karara bağlanması sonucu belirginleşir.

Yurttaşlık, aynı devlette yaşayan diğer bireyler ile aynı politik haklara sahip olan ve kendi düşüncelerini politik yaşamda ifade edebilen, eleştirel ve akılsal bir işleyişi olan müzakerelere hem katılan hem de bu tartışmalara yön verebilen kişilerin sahip oldukları bir statü olarak, cumhuriyetçi politika teorisinde önemli bir konuma sahiptir. Yurttaşlık statüsüne sahip bireylerin, tam da bu statüye sahip olmaları nedeniyle, hem belirli hakları hem de belirli sorumlulukları vardır. Yurttaşlardan, ortak iyi temelinde belirlenmiş kamusal görevleri yerine getirmeleri dışında, yurttaşlık erdemlerini sahiplenerek müzakereye dayalı tartışmalara katılmaları beklenir. Ortak iyiye önem veren, aynı devlet içinde yaşadığı diğer yurttaşların kendisiyle politik anlamda eşit olduğunun bilincinde olan ve kendisinin olduğu kadar toplumdaki diğer bireylerin de kişisel istekleri olduğunu ve bu isteklerini gerçekleştirme şansına sahip olmaları gerektiğini anlayabilen yurttaş ideali, cumhuriyetçi politika teorisinin en çok vurguladığı ve önemsedığı kavramların başında gelir.

Cumhuriyetçiliğin, kendisini onlar aracılığıyla ifade ettiği ilkeler birbirleriyle oldukça yakın bir ilişki içindedirler. Bu dört ilkedен her birinin diğerleriyle ilişkisi, bize bu ilkeleri ve onların cumhuriyetçilikle bağlantısını anlamamız konusunda yardımcı olur. Sunstein’in ifade ettiği gibi:

Örneğin politik eşitliğe bağlılık, müzakereye inanç ile beraber yürür. Eşitlik normu, tartışma sürecinin hem girdilerini hem de çıktılarını sınırlandırır; belirli gruplar sürecin dışında tutulamaz ve politik olarak zayıf olan grupların baskı altına alınmasına yol açacak olan kararlar yasaklanır. Düzenleyici bir ideal olarak evrenselliğe ve anlaşmaya duyulan güven, müzakereye ve politik eşitliğe dair cumhuriyetçi inancın doğal bir sonucudur. Yurttaşlık politik müzakere için bir dayanaktır ve politik eşitlik normu, yurttaşlığın arzu edilen

biçimlerinin oluşmasına olanak sağlar. Çeşitli cumhuriyetçi bağlılıklar arasındaki ilişki, her birinin nitelendirilmesine ve onlar hakkında bilgi edinilmesine yardım eder (Sunstein 1988: 1557).

Cumhuriyetçi politika teorisinin sahiplendiği müzakere ilkesi, onun liberalizm ile yurttaşlık hümanizmini sentezleme çabasını açıkça gösterir. Müzakerelerde ortaya atılan fikirlerin ortak bir iyiye dayanması gerekliliği ve bu tartışmalara katılan yurttaşların kamusal erdemlere sahip olmaları zorunluluğu bize yurttaşlık hümanizmini hatırlatır. Fakat cumhuriyetçilik aynı zamanda bireylerin kişisel çıkarlarına saygı duyulması gerektiğini ve kişilerin belirli kararlar alınması için zor kullanılmadan ikna edilmesinin önemini de vurgular ki bu da onu liberalizme yaklaştırır. Toplum içindeki bireylerin kişisel isteklerine ve düşüncelerine saygı duyulması gerektiği fikri, yani evrensellik ilkesi de cumhuriyetçiliğin liberalizm ile birlikte sahip çıktığı ilkelerden biridir. Yurttaşlık hümanizmine göre ise, cumhuriyetçiliğin ve liberalizmin tersine, ortak iyi söz konusu olduğunda kişisel istekler her zaman arka plana itilmelidir.

Politik eşitlik, hem liberalizmin hem de yurttaşlık hümanizminin önemsedikleri ve toplumsal yaşamda etkin olmasını istedikleri bir ilkedir. Fakat cumhuriyetçilerin politik eşitliğin sağlanması için alınması gerektiğini söyledikleri önlemler bize yurttaşlık hümanistlerini hatırlatır. 20. Yüzyılın ortalarından itibaren yurttaşlık hümanistleri tarafından sıklıkla dile getirilen bu tarz önlemler, cumhuriyetçiler tarafından da büyük oranda sahiplenilmiştir. (Klasik bir örnek için, bkz. Sandel 1996). Yani cumhuriyetçiliğin, hem politik eşitlik ilkesini hem de politik yaşam içinde onu bir anlamda tamamlayan yurttaşlık ilkesini yurttaşlık hümanistlerinden miras aldığını ve yeniden yorumlayarak ortaya koymaya çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tutarlı ve bütüncül olma iddiasındaki bütün teoriler, sağlam ve iyi açıklanmış dayanaklara sahip olmalıdır. Her politika teorisinin temelinde de, bu teoriyi destekleyen ve onu bulunduğu konumda tutan bir özgürlük anlayışı vardır. Cumhuriyetçilik kendisine ait bir özgürlük yaklaşımı geliştirmeye çalışırken, bu yaklaşımın, sahiplendiği ilkeler ile uyum içinde olmasını sağlamaya çalışmıştır. Cumhuriyetçi özgürlük anlayışı, yukarıda bahsedilen dört ilkeye hem bir dayanak

teşkil etmek, hem de onların ön kabullerini kendisi için bir başlangıç noktası olarak almak ister.

Cumhuriyetçiler, kendi özgürlük anlayışlarını liberal özgürlük yaklaşımının tam karşısında bir konuma yerleştirirler. Onlar, özgürlüğe dair kendi yaklaşımlarını geliştirmeye çalışırken, hem liberal özgürlük anlayışının politik özgürlüğü anlamakta ve gerçekleştirmekte yetersiz kaldığını göstermeye çalışmışlar, hem de politik özgürlükle ilgili yapılan belirli ayrımların yanlış sonuçlara yol açtığını iddia etmişlerdir.

Bundan sonraki bölümde, ilk olarak, cumhuriyetçilerin politik özgürlüğe dair genel kabul görmüş belirli ayrımlara ve bununla bağlantılı olarak liberal özgürlük anlayışına getirdikleri eleştirilere değineceğim. Ardında ise, cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımının temel kavramlarını açıklamaya çalışarak bu yaklaşıma dair genel bir çerçeve çizmeye çalışacağım.

## 2. CUMHURİYETÇİ ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI

Cumhuriyetçiliğin çağdaş politika felsefesine en önemli katkısı, onun liberal özgürlük anlayışına getirdiği eleştirilerden ve bu eleştiri üzerinden politik özgürlük kavramına kazandırmaya çalıştığı yeni bir yaklaşımdan oluşur (Tunçel 2010: 10-13). Liberal politika teorisinin özgürlük tanımı, 19. Yüzyılın sonlarından itibaren politika felsefesinde gerçekleştirilen özgürlüğe dair tartışmaları büyük ölçüde belirlemiş ve bu alanda bir hâkimiyet kurmuştur (Haakonssen 1993: 729; Honohan 2002: 1-2; Maynor 2003: 1; Pettit 1998: 71-79; Skinner 1998: 96-99). İşte cumhuriyetçi politika teorisi de, kendi felsefi konumunu belirlemek ve özgürlüğe dair yeni bir anlayış geliştirmek istediğinde, hem bu alandaki hâkim görüş olan liberal özgürlük anlayışını eleştirerek hem de 20. Yüzyılın ortalarından beri politik özgürlüğe dair genel kabul gören ikili bir ayrımı sorgulayarak işe başlar.

Cumhuriyetçiliğin, liberal politika teorisiyle giriştiği tartışmada, politik özgürlük kavramı merkezi bir yer teşkil eder. Cumhuriyetçi politika teorisi, politika felsefesinin temel problemlerine kendi bakış açısından verdiği bütün cevaplarda, politik özgürlüğün bu yeni olma iddiasındaki tanımına dayanır. Özgürlük sorununun politika felsefesi içinde kapladığı merkezi yer göz önüne alındığında, bu durum son derece doğaldır. Çünkü özgürlük “uzun zamandır politikanın temel sorusudur” (Berlin 1969: 2). Bu temel soruya verilen yanıtlar, özgürlük iddiasındaki her politika teorisinin felsefi konumunu ve politika felsefesi içinde ilerlediği yolu belirler.

Cumhuriyetçi politika teorisini savunan ve geliştirmeye çalışan çağdaş düşünürler arasında en önemlileri Philip Pettit ve Quentin Skinner'dır. Philip Pettit, cumhuriyetçi düşünürler içinde, politik özgürlüğün yeni bir tanımını geliştiren ve bu tanımı sistematik hale getiren kişidir. Pettit politik özgürlüğün, ‘tahakkümsüzlük’ olarak adlandırdığı kavram ile açıklanması gerektiğini söyler. Ayrıca o ortaya koyduğu teoriyi, özgürlüğü ‘müdahalesizlik’ (non-interference) olarak anladıklarını söylediği liberallerin iddiaları ile karşılaştırır (Pettit 1998). Bu karşılaştırmayı yapmadan önce ise, felsefe tarihi içinde politik özgürlüğe dair ortaya atılan düşünceleri iki ayrı grupta toplayan Isaiah Berlin'i eleştirir. Pettit'e göre Berlin'in ortaya koyduğu ayrım, sahte bir ikililik yarattığı için terk edilmesi gereken bir

ayrımdır. Pettit ile Skinner’ın ardından gelen cumhuriyetçi düşünürler de, kendi düşüncelerini ortaya koyarlarken, liberalizmin özgürlük yaklaşımının özgürlüğü açıklamada yetersiz kaldığını farklı şekillerde ifade etmişlerdir. Bu eleştirilerine koşut bir şekilde birçok cumhuriyetçi, Berlin’in negatif özgürlük-pozitif özgürlük ayrımının, cumhuriyetçi geleneğin sahiplendiği özgürlük yaklaşımını yok saymasını eleştirmiş ve bu söz konusu ayrımın, liberal özgürlük anlayışının temel dayanaklarından biri olduğunu belirtmişlerdir.

### **2.1. Negatif Özgürlük-Pozitif Özgürlük Ayrımı**

Isaiah Berlin’in ‘Two Concepts of Liberty’ adlı makalesi, “20. Yüzyıl içinde politika felsefesine yapılmış en belirleyici katkılardan biridir” (Knowles 2001: 74). Berlin, bugün artık klasikleşmiş bu makalesinde düşünce tarihi içinde politik özgürlüğe dair yapılmış olan tanımların iki ayrı kampta toplanabileceğini belirtir (Berlin 1969: 2-8). Bu iki farklı özgürlük anlayışı, özgürlükle ilgili olarak sorulabilecek iki farklı soruya verilen yanıtlar üzerinde yükselir. Bu sorulardan ilki şudur: Başkalarının müdahalesi olmadan, bir kişinin yapmaya gücünün yettiklerini yapabilmesinin sınırı ve alanı nedir? Bu sorunun yanıtı arandığında, artık negatif özgürlük üzerine konuşuluyor demektir. Fakat eğer ‘Bir kişinin eylemlerinin belirlenmesine neden olan kontrolün kaynağı nedir?’ sorusuna bir cevap aranıyorsa, bu soruya verilecek cevaplar pozitif özgürlükle ilgili olacaktır.

Pozitif özgürlüğe sahip olmak demek, kişinin kendi benliği üzerinde hâkimiyet kurabilmiş olması, kendini rasyonel bir varlık olarak tanıyarak ve olumlayarak kendi kararlarını alabilmesi ve bu kararların sonuçlarını göğüsleyebilmesi demektir (Berlin 1969: 8). Bu yaklaşıma göre, bir kişi başkaları tarafından harekete geçirilmekten, yani başkaları için bir araç olarak kullanılmaktan korunarak, sadece ve sadece kendi istekleri ve arzuları doğrultusunda eylemde bulunduğu özgür olur. Pozitif özgürlük, isminden de açıkça anlaşılacağı gibi, insanların özgür olmaları için bir takım niteliklere sahip olmaları gerektiği düşüncesini içinde barındıran bir özgürlük anlayışıdır.

Berlin, pozitif özgürlüğün ilk bakışta oldukça etkileyici bir özgürlük yaklaşımı olarak gözükmesine rağmen, çok önemli riskler ve sıkıntılar içerdiğini belirtir (Berlin 1969: 9-10). Pozitif özgürlük yaklaşımında öncelikle, insanın kontrol eden ve kontrol edilmesi gereken iki parçası olduğu kabul edilerek işe başlanır. İnsanı bağımsız ve kendi benliğinin hâkimi olacak bir konuma ise sadece kontrol eden ya da akılsal yönü ulaştırabilir. Bu nedenle de, arzular ve hazlarla ilgili olan diğer parçamızın akılsal yönümüz tarafından kontrol altına alınması gerekir. Bir politik iktidar, pozitif özgürlük anlayışını göz önüne alarak eylemde bulunduğunu, yani insanları özgürleştirmek istediğini söylediğinde, ortada büyük bir tehlike var demektir. Çünkü böyle bir durumda, insanların eylem olanaklarını sınırlandıran veya kısıtlayan her müdahale, bu müdahalelerin onları özgür kılmak amacıyla yapıldığının söylenmesiyle meşrulaştırılabilir. Bu ise, bir iktidarın toplum içindeki bireylere uyguladığı her türlü müdahaleyi böyle bir söylemle meşrulaştırabileceği anlamına gelir.

Sorun sadece bir politik iktidarın her müdahalesini meşrulaştırabilecek olması değil, bu politik iktidarın gerçekleştireceği eylemleri, müdahale edilen kişileri özgürleştireceği iddiasını temele alarak yapabilecek olmasıdır. Berlin'e göre, böyle bir iddiayı temele alan meşrulaştırma girişimleri, paternalistik bir söyleme dayanan girişimlerden bile daha tehlikelidir:

Benim, kendisi bilmemesine rağmen X için iyi olanın ne olduğunu bildiğimi söylemem ve kendi iyiliği için onun isteklerini göz ardı etmem bir şey, onun bunu bilinçli bir şekilde olmasa da, günlük yaşamında gözüktüğü şekilde değil ama onun empirik yanının bilmeyebileceği rasyonel yanı, yani iyiyi fark eden ve bir kez ortaya çıktığında onu seçmekten başka yolu olmayan 'gerçek' yanı gereği, eo ipso seçtiğini söylemem başka bir şeydir (Berlin 1969: 9).

Berlin'e göre pozitif özgürlük, özgürlüğe dair görünüşte oldukça ilgi çekici bir tanım dile getiriyor olmasına rağmen, barındırdığı riskler yüzünden terk edilmesi gereken bir anlayıştır. Savunulması ve bir ideal olarak toplumdaki bireyler nezdinde gerçekleştirilmesi gereken özgürlük negatif özgürlüktür. Negatif özgürlük yaklaşımına göre, kişilerin özgür olması için belirli bazı niteliklere sahip olmaları gerekmez; insanları özgür yapan kendilerine başka insanlar tarafından müdahale edilmemesidir. Berlin bunu şöyle ifade eder:

Benim, normal olarak, hiçbir insanın ya da insan topluluğunun eylemlerime müdahale etmediği ölçüde özgür olduğum söylenir. Bu anlamıyla politik özgürlük, basitçe, bir insanın diğerleri tarafından engellenmeden eylemlerini gerçekleştirebildiği alandır. Eğer diğerleri tarafından normalde gerçekleştireceğim eylemleri gerçekleştirmem engellenirse, özgürlükten o derece yoksunum demektir ve bu alan başkaları tarafından belirli asgari bir düzeyin ötesinde küçültülürse, baskı altına alınmış ve hatta köleleştirilmiş olurum (Berlin 1969: 3).

Negatif özgürlük anlayışında özgürlük, kişinin başka insanların müdahalesine uğramadan kendi istediklerini yapabilmesiyle mümkün olur. Bu anlayışa göre, bir insan ancak ve ancak kendisine başka kişiler tarafından bilinçli hiçbir müdahalede bulunulmaması durumunda mutlak anlamda özgürdür. Böyle bir yaklaşımın, bireysel özgürlükler ile bireysel hakları en önemli değer olarak gören ve bu değerlerin her koşulda korunması gerektiğini savunan liberal politika teorisi ile uyum içinde olduğu açıkça görülebilir.

## 2.2. Müdahalesizlik Olarak Özgürlük

Müdahalesizlik olarak özgürlük, ya da Berlin'in meşhur ayrımını temele alarak söylersek negatif özgürlük, liberal politika teorisinin temelinde bulunan politik özgürlük anlayışdır. "Klasik liberalizm, özgürlüğün negatif kavrayışı üzerine kurulur" (Gaus 2000: 91). Negatif özgürlük anlayışına göre özgürlük, baskının yokluğu ile var olur. Baskı ise, bu yaklaşım içinde, başka kişilerin bir insana bilinçli bir şekilde uyguladığı müdahaleler olarak anlaşılır.

Felsefe tarihi içinde negatif özgürlük yaklaşımını en iyi şekilde savunan filozoflardan biri Thomas Hobbes'tur. O özgürlüğü şöyle tanımlar: "ÖZGÜRLÜK'TEN, kelimenin doğru anlamıyla, dış engellerin yokluğu anlaşılır: bu engeller, çoğu zaman, insanın dilediğini yapma gücünün bir bölümünü elinden alabilirler; fakat kendisinde kalan gücü, muhakeme ve aklının emrettiği şekilde kullanmaktan onu alıkoyamazlar" (Hobbes 2008: 96). Bir materyalist olan Hobbes için, bir kişinin istediklerini yapmasını engelleyen her türlü kısıtlama ise fiziksel birer kısıtlamadır. Öyle ki, bu düşünceye göre, bir insanın özgürlüğünün azalmasının tek yolu, onun bir eylemi gerçekleştirmesinin imkânsız hale gelmesidir. Örneğin Hobbesçu bakış açısından, birinin yolunu kesen ve ona 'Ya paranı ya canını' diyen bir soyguncu bu kişinin



özgürlüğünü azaltmayacaktır (Carter 2008: 62). Burada bu kişinin hem parasını hem de canını koruma seçeneğinin bedelinin oldukça ağırlaşmasından bahsedebiliriz. Fakat bu kişi parasını vermemek ve canından olmak ile parasını verip hayatını kurtarmak seçeneklerine hala sahiptir. Hobbes için, onun böyle bir seçim olanağına sahip olması, yani fiziksel bir imkânsızlık içinde bulunmaması, bu kişinin özgür olması için yeterlidir.

Hobbes'un özgürlük anlayışı, negatif özgürlüğün en doğrudan ve en net tanımlarından birini içerir. Fakat netliği sayesinde bu yaklaşım bize negatif özgürlüğün temel özelliklerini anlamak konusunda yardımcı oluyor olsa da, onun felsefi anlamda naif ve günümüzün politika felsefesi standartlarında oldukça arkaik bir yaklaşım olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle de günümüzde Hobbesçu özgürlük anlayışı, negatif özgürlüğün çağdaş savunucuları tarafından büyük oranda reddedilmiştir.

Negatif özgürlük anlayışının çağdaş liberal politika teorisi üzerindeki etkisini en iyi gösteren özgürlük tanımlarından biri John Stuart Mill tarafından yapılmıştır. Mill, Hobbes'un tersine, sadece özgürlüğe dair düşüncelerinden dolayı değil, politika felsefesine dair başka iddiaları nedeniyle de çağdaş liberalizm tarafından sahiplenilmektedir. Mill özgürlüğün ne demek olduğunu şöyle açıklar: "Özgürlük demeye layık biricik özgürlük başkalarını mutluluklarından yoksun bırakmaya ya da onların mutluluğa ulaşma çabalarına engel olmaya kalkışmadığımız sürece, kendi iyiliğimizi kendi bildiğimiz yolda aramak özgürlüğüdür" (Mill 2014: 27). Bu kısa ve öz tanım içinde hem negatif özgürlüğe dair klasik bir yaklaşım ortaya konmakta, hem de bireysel iyilerin önemi vurgulanmaktadır. İnsanların kendi iyilerini kendi istedikleri biçimlerde elde etmeye çalışmaları onların özgür olduklarını gösterir. Bireysel iyiye yapılan bu vurgu, Mill'in özgürlüğe dair düşüncelerini büyük oranda sahiplenilen çağdaş liberalizmde de önemli bir yer kaplamaktadır.

Mill'in tanımında insanların özgür olmaları, istedikleri gibi yaşamaları anlamına gelir. Ama bu şekilde yaşamayı sınırlandıran bir koşul vardır; bu koşul insanların kendileri dışındakilerin özgürlüğünü kısıtlamamaları gerektiği koşuludur. Böyle bir kısıtlama, diğer kişilerin bireysel iyilerinin peşinden koşmalarının

engellenmesi, yani onlara müdahale edilmesi sonucunda ortaya çıkar. Özgürlüğü bir kişinin bireysel iyilerini gerçekleştirmesini engelleyen müdahalelerin yokluğu olarak anlayan Mill, negatif özgürlük anlayışının klasik ve çok önemli bir temsilcisidir.

Negatif özgürlük yaklaşımı ve bu yaklaşım üzerine inşa edilen liberalizm, yaklaşık son yüz elli yıldır, politika felsefesi içindeki bütün tartışmalara bir şekilde dâhil olmakta ve çağdaş politika felsefesini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle de, Berlin'in ikili ayrımına karşı çıkan ve özgün bir teori geliştirmeye çalışan cumhuriyetçiler, bu uğraşları boyunca pozitif özgürlük-negatif özgürlük ayrımı kadar negatif özgürlük anlayışının kendisini de eleştirmişler ve kendi iddialarını liberal özgürlük anlayışına getirdikleri itirazlar üzerinden temellendirmeye çalışmışlardır.

### **2.3. Özgürlüğe Dair Üçüncü Bir Yaklaşım: Tahakkümsüzlük Olarak Özgürlük**

Cumhuriyetçiler, özgürlüğe dair yeni bir yaklaşım geliştirmeye çalışırken, ilk olarak Berlin'in negatif özgürlük-pozitif özgürlük ayrımını eleştirmiş ve böyle bir ayrımın temele alınmasının, özgürlüğün anlaşılması konusunda problemler yaratacağını iddia etmişlerdir (Maynor 2003: 16-20; Pettit 1998: 37-43; Skinner 2002: 237-243; Tunçel 2010: 260-261). Cumhuriyetçilere göre, ortaya konduğu andan itibaren politik özgürlük üzerine yapılan tartışmaların çerçevesini belirlemiş olan negatif özgürlük-pozitif özgürlük ayrımı, her şeyden önce, yarattığı ikililiğin yanlış olması nedeniyle reddedilmelidir. Bu ayrım ve bu ayrıma dayanan özgürlük anlayışı, hem çağdaş politik sorunlara yanıt bulmakta bize yardımcı olamamakta, hem de çağdaş politika felsefesi içinde oldukça yetersiz kalmaktadır (Maynor 2003: 19; Pettit 1999: 164-165). Düşünce tarihi içinde ortaya konmuş olan özgürlük yaklaşımlarının iki kampta toplanabileceğini söylemek, aynı zamanda, politik özgürlüğe dair üçüncü bir yaklaşımın var olmadığını söylemek anlamına gelir.

Cumhuriyetçi teori içinde özgürlüğe dair yeni olma iddiasındaki bir yaklaşım Quentin Skinner ve Philip Pettit tarafından geliştirilmeye çalışılmıştır. Pettit ve Skinner, cumhuriyetçi özgürlük ya da tahakkümsüzlük olarak özgürlük olarak adlandırdıkları bu özgürlük anlayışının, Berlin tarafından ortaya konan ayrıma bir

alternatifi olduğunu söylerler (Pettit 1998: 43-49; Skinner 2002: 261-265). Onlara göre, geliştirdikleri özgürlük anlayışı özgün olmakla beraber, politik düşünce tarihi içinde belirli dayanaklara sahiptir. Klasik cumhuriyetçi gelenek içinde özgürlük, her zaman tahakkümsüzlük olarak anlaşılmıştır. Fakat belirli bir düşünce geleneğine dayandırdıkları özgürlük yaklaşımlarında aynı kavramları kullansalar ve büyük oranda benzer iddialar ortaya atsalar da, Pettit ve Skinner'ın tahakkümsüzlük olarak özgürlüğe dair düşüncelerinde önemli bir fark vardır.

Skinner'a göre cumhuriyetçi özgürlük, Berlinci ayrımı temele alarak ifade edersek, negatif bir özgürlük yaklaşımıdır. Fakat bu yaklaşım, liberal özgürlük anlayışından, yani çağımızın hâkim özgürlük anlayışından önemli bir noktada ayrılır. Skinner'ın 'özgürlüğün yeni-romacı yorumu' olarak adlandırdığı bu yaklaşıma göre, özgürlük yalnızca müdahaleye uğramaktan değil, her an müdahaleye uğrayacak bir konumda bulunmaktan da korunmak demektir (Skinner 1998: 1. Bölüm). Bu ise, insanların kişisel isteklerini gerçekleştirmelerinin ancak ve ancak her türlü bağımlılık ilişkisinden, yani tahakküm ilişkilerinden kurtulmalarıyla mümkün olduğu anlamına gelir. Cumhuriyetçi özgürlük, bireylerin hareket imkânını kısıtlayan veya kısıtlama imkânına sahip olan her türlü ilişkinin ortadan kaldırılması gerektiğini söylediği için negatif özgürlük yaklaşımı içine dâhil edilir. Yani Skinner, negatif özgürlük denilen özgürlük anlayışını reddetmez. Onun iddiası, Berlin'in adlandırmasını kullanmasına rağmen, yine Berlin'in negatif özgürlüğü anlama biçimine karşı öne sürülmüştür. Skinner'ın liberal özgürlük anlayışına getirdiği eleştiri, bu anlayışın sadece fiili müdahalelerle ilgilenmesi sebebiyle özgürlük konusunda yeterince kapsayıcı olamadığı yönündedir. Cumhuriyetçi özgürlük ise bunun tersine, fiili müdahaleler dışında müdahale edilmeye olanak yaratan koşulları da bireysel özgürlük karşısında tehdit olarak gördüğü için, negatif özgürlüğün daha kapsayıcı ve tutarlı bir yorumunu savunur.

Tahakkümsüzlük olarak anlaşılan cumhuriyetçi politik özgürlüğü temellendirmeye ve açıklamaya çalışırken, Pettit de Skinner gibi onu sık sık liberal politik özgürlük anlayışıyla karşılaştırır ve iki yaklaşım arasındaki farkları göstermeye çalışır. Ama Pettit'e göre cumhuriyetçi özgürlük, negatif özgürlüğün

farklı bir yorumu değil, hem negatif özgürlük ile hem de pozitif özgürlük ile belirli ortaklıklar taşıyan bir yaklaşımdır.

Pettit'e göre, tahakkümsüzlük olarak özgürlük ya da cumhuriyetçi özgürlük, negatif özgürlükle de pozitif özgürlükle de ortaklıklar taşıdığı için hem bu iki anlayışın bir sentezidir, hem de onlar karşısında bir alternatif teşkil eder (Pettit 1999: 164). Cumhuriyetçi özgürlük, tahakkümün yokluğunu özgürlük olarak tanımlar. Bu nedenle de o, özgürlüğü bir etkinin -müdahalenin- yokluğu olarak anlayan negatif özgürlüğe benzer. Fakat cumhuriyetçi özgürlük, negatif özgürlükten farklı olarak, müdahalenin yokluğunu değil tahakkümün yokluğunu, yani bir kişinin başka bir kişi üzerinde sahip olabileceği mutlak karar verme gücünün yokluğunu özgürlük olarak görür. Cumhuriyetçi özgürlüğün böyle bir müdahale etme gücüne bakışı ise, onu pozitif özgürlüğe benzettir. Çünkü bir insan, ancak ve ancak belirli niteliklere sahipse, potansiyel bir tahakküm ilişkisinden, yani başkalarına bağımlı olma tehlikesinden kurtulabilir. Yani bir insanın özgür olması, onun başkalarına bağımlı olmaması anlamında kendisinin hâkimi olması demektir. Pettit, cumhuriyetçi özgürlük anlayışının, Berlin'in ortaya koyduğu ve ortaya konduğu zamandan beri genel kabul gören negatif özgürlük-pozitif özgürlük karşıtlığını aşabileceğini belirtir:

Bu ihtimal negatif özgürlükle ortak bir kavramsal ögeye -mevcudiyete değil, yokluğa odaklanma- ve pozitif kavrayışla ortak bir ögeye -müdahaleye değil kendi benliği üzerinde hâkimiyete odaklanma- sahip olacaktır (Pettit 1998: 43).<sup>2</sup>

Negatif özgürlük yaklaşımının özgürlüğü müdahalesizlik olarak anlamasına karşı çıkan ve tahakkümsüzlüğün özgürlük olarak anlaşılması gerektiğini söyleyen cumhuriyetçi politika teorisinin bu iddiasını daha iyi anlamak için ise tahakkümün ne olduğuna bakmak gerekir.

---

<sup>2</sup> Philip Pettit'in *Cumhuriyetçilik* adlı kitabının referans aldığım Türkçe çevirisinde, alıntılıdığım cümlelerin son kısmı şöyle olacaktır. Fakat orjinal metinde kısa çizgiler arasındaki ifade şu: "[...] the focus on mastery, not interference" (Pettit 1997: 22). Bu nedenle "-müdahalesizlik-" olarak çevrilen yeri "-müdahaleye değil kendi benliği üzerinde hâkimiyete odaklanma-" olarak değiştirdim. Cümlelerin geri kalan kısmını kitabın Türkçe çevirisinden olduğu gibi aktardım.

## 2.4. Tahakküm

Tahakküm, bir kişi ya da grubun başka bir kişi ya da grup üzerinde keyfi temelde müdahale etme gücüne sahip olduğu bir ilişki biçimidir. Bu ilişki, her zaman belirli kişiler ya da gruplar arasında var olur; yani o toplumsal bir ilişki biçimidir ve bu ilişki en iyi şekilde ‘efendi ile köle ya da efendi ile hizmetkâr arasındaki ilişkide ifade bulur’ (Pettit 1998: 44). Tahakkümün bu tanımında açık kılınması gereken üç nokta bulunmaktadır: Öncelikle bir eylem olarak müdahale etmenin neleri kapsayıp kapsamadığının net olarak açıklanması, ikinci olarak keyfi bir temelde müdahalede bulunmanın nasıl bir müdahale şekli olduğunun belirtilmesi ve son olarak da, fiili bir müdahalede bulunma ile fiili bir müdahalede bulunma gücüne sahip olma arasındaki farkların neler olduğunun gösterilmesi gerekir. Bu üç noktanın, yani tahakkümün üç temel unsurunun incelenmesi, tahakkümün ne olduğunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Müdahalenin özellikleri nelerdir? Müdahalenin ilk özelliği, onun, müdahale edilenin mevcut durumunu kötüleştiren koşullar yaratan bir eylem biçimi olmasıdır (Pettit 1996: 566-567, 1997: 81). Bir kişinin mevcut durumunun kötüleşmesi ise, kendisine yapılan müdahale sonucunda bu kişinin eylem olanaklarının ya daralmasına ya da kendi yararı için yapacağı seçimlerin daha zor tercih edilebilir hale gelmesine yol açan koşulların oluşması demektir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, insanların mevcut durumlarını kötüleştiren koşullar yaratan bir müdahalenin, cumhuriyetçilere göre, ahlaki açıdan ‘kötü’ bir eylem olması gerekmediğidir (Pettit 1998: 83). Yani ahlaki olarak meşrulaştırılabilen bir müdahale, etkilediği kişilerin mevcut durumlarını oldukça kötüleştirebilir. Fakat müdahale edilen bir kişinin mevcut durumunun kötüleşmesi ve bu kötüleşmenin derecesi, her zaman içinde bulunulan koşullara bağlıdır. Böyle bir değerlendirme yapabilmek için sabit ve değişmez bir kriter belirlemek mümkün değildir.

Müdahale edenin bilinçli olarak ve isteyerek gerçekleştirdiği bir eylem olarak müdahale, müdahale edilenin mevcut durumunu üç şekilde kötüleştirebilir; bunlar fiziksel bir engel olarak bedenen kısıtlama, ceza veya ceza tehdidi olarak iradi kısıtlama ve manipülasyondur (Costa 2007: 292-293; Pettit 1998: 81). Örneğin bir insanın tek bir çıkışı olan bir odada bulunduğunu düşünelim. Eğer odanın kapısını

dışarıdan kilitleyip bu insanın odadan çıkışını fiziksel olarak engellersek, bu kişiyi bedenen kısıtlayan bir müdahalede bulunmuş oluruz. Bu durumda biz, bu insanın eylem seçeneklerinden birisini -odadan çıkmak- imkânsız hale getiririz. Odanın kapısını kilitlemediğimiz, fakat bu söz konusu kişiye odadan çıktığı anda yaptırım uygulayacağımızı söylediğimiz zaman ise müdahalemiz, ceza tehdidine dayalı iradi bir kısıtlama halini alır. Böyle bir müdahale odadaki insanın eylem seçeneklerinden birinin daha zor tercih edilebilir hale gelmesine yol açar. Aynı insanı, kendi çıkarlarının aleyhine olmasına ve bizim çıkarımız lehine bu odada kalmaya herhangi bir şekilde ikna ettiğimizde, bu kişiye manipülasyon ile müdahale etmiş oluruz. Bu durumda da kişinin normalde tercih etmeyeceği bir eylemi gerçekleştirmesi, bu söz konusu eylemi kendi isteğiyle gerçekleştirmiş olsa da, bu insanın mevcut durumunu kötüleştirir.

Müdahalenin ikinci özelliği, onun bilinçli bir şekilde gerçekleştirilen bir eylem biçimi olmasıdır. Müdahalede bulunan fail bu söz konusu müdahaleyi, eyleminin bir müdahale olduğunu bilerek gerçekleştirir. Bu yüzden de, insanların seçim olanaklarını daraltan ya da bazı seçimlerinin daha zor tercih edilebilir hale gelmesine yol açan, fakat bilinçli bir fail tarafından oluşturulmamış koşulların herhangi bir müdahale ile oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin çeşitli doğa olayları, insanların hayatına ne kadar kötü etkilerde bulunursa bulunsun, müdahale sayılamaz. Ya da bir insanın kazara gerçekleştirdiği bir eylem, başka bir insana zarar vermiş olsa bile, müdahale olarak adlandırılmaz.

Müdahalenin ne olduğunun ve neleri kapsayıp kapsamadığının açıklanmasından sonra, gösterilmesi gereken, keyfi temelde müdahalenin (interference on an arbitrary basis) ne türden bir müdahale olduğudur.

Keyfi temelde bir müdahalenin, birisi müdahale eden ile ilgili, diğeri müdahale edilen ile ilgili olmak üzere iki temel özelliği vardır. Müdahaleyi uygulayan kişiye, o bu söz konusu müdahaleyi gerçekleştirirken, herhangi bir karşı çıkış mümkün değilse ve bu kişinin, gerçekleştireceği müdahale sonucunda herhangi bir yaptırımla karşılaşma riski yoksa bu kişinin gerçekleştireceği müdahaleler keyfi bir temele sahip olur (Pettit 1998: 84-85). Müdahalede bulunma imkânına sahip olan

kişinin eylemlerinin, kurumsal ve idari yapı içinde herhangi bir şekilde engellenemediği böyle bir durumda ise, keyfi temelde müdahalelerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesi, tamamen, müdahale etme imkânına sahip olan kişinin kendi isteğine ve arzusuna bağlıdır (Lovett 2012: 139). Bu güce sahip olan kişi, keyfi bir temelde, istediği an ve istediği şekilde müdahalede bulunma şansına sahiptir. Keyfi temelde müdahalenin müdahale edilen ile ilgili olan özelliği ise onun, kendisine müdahale edilen kişinin düşüncelerini ve çıkarlarını hiçbir zaman göz önüne almamasıdır (Pettit 1998: 85). Yani keyfi temelde yapılan müdahaleler, ister müdahale edenin çıkarına ister tahakküm ilişkisinin doğrudan içinde olmayan kişilerin çıkarına olsun, kendilerine müdahale edilen insanların fikirlerini önemsemez ve çıkarlarını gözetmez. Bu anlayışa göre, politik bir iktidarın keyfi temelde müdahaleleri ise toplumun ortak iyisine aykırı olan müdahalelerdir. Cumhuriyetçiler için ortak iyi kavramı, onların tahakkümsüzlük olarak özgürlük yaklaşımlarında önemli bir yer kaplar.

Bir iyi hangi koşullarda ortak bir iyi olur? Pettit'e göre, eğer bir iyi toplumdaki diğer kişiler için arttırılmadıkça herhangi bir kişi için de arttırılamıyorsa, o ortak bir iyidir (Pettit 1998: 165). Yani ortak iyi, toplumda ya herkes için arttırılacaktır ya da hiç kimse bu iyiye sahip olamayacaktır. Tersten söylersek, toplum içindeki bir kişi bile bu iyiye sahipse, eğer bu iyi ortak bir iyiye, diğer bütün insanlar da bu iyiye sahip demektir. Pettit, tartışmasız olarak ortak olduğu kabul edilen iyilere örnek olarak temiz hava ve dış savunmayı verir (Pettit 1998: 165). Bu şekilde tanımlanan bir ortak iyi kavramının tatmin edici olup olmadığını ve cumhuriyetçilik için sağlam bir dayanak oluşturup oluşturmadığını üçüncü bölümde tartışacağım.

Keyfi temelde müdahalenin yukarıda bahsettiğim iki özelliği dikkate alındığında, bir eylemin keyfi bir temele dayanmasını sağlayanın, bu söz konusu müdahalenin sonuçlarıyla değil müdahaleyi sağlayan araçlarla ilgili olduğu görülür. Keyfi bir temele sahip olmayan müdahaleler de belirli bir ahlaki perspektiften bakıldığında kötü olarak değerlendirilebilir veya müdahaleye uğrayan kişilerin mevcut durumlarını oldukça kötüleştirebilirler. Ama böyle bir sonuç, bu müdahaleyi keyfi yapmaz. Bir müdahalenin keyfi olmasını, müdahaleyi yapanın mutlak güce

sahip olması ve müdahaleye uğrayanın mutlak güçsüzlüğü ve bağımlılığı belirler. Bir müdahalenin, istenilen her an gerçekleştirilebilir olması ve bu müdahaleye herhangi bir karşı çıkışın mümkün olmaması, onun keyfi bir temele sahip olmasının nedenidir.

Eğer gerçekleştirilen her müdahale insanların mevcut durumunu kötüleştiriyorsa, müdahale edilenlerin düşüncelerini ve çıkarlarını göz önüne alan müdahaleler, yani keyfi olmayan müdahaleler nasıl mümkün olur? Bir kişi, mevcut durumunun kötüleşmesinin kendisi açısından istenilebilir olmadığını ve çıkarlarının her zaman böyle bir değişimle çatışacağını düşünmez mi? Tam da bu noktada, cumhuriyetçi politik özgürlük yaklaşımı için kilit önemde olan bir noktadan bahsetmek gerekir. Kişilerin mevcut durumlarını kötüleştiren fakat müdahale olarak adlandırılmayacak etkenler, cumhuriyetçi teoriye göre, insanların özgürlüklerinden taviz vermelerine (compromising) yol açmaz; sadece bu özgürlüğü koşullar (conditioning) (Pettit 1998: 109). Doğa olaylarını örnek olarak verebileceğimiz böyle etkenlerin sonucunda insanların özgürlüklerinden taviz verdiklerini söylemek mümkün değildir. Böyle bir durumda insanların özgürlükleri koşullanmış olur. Özgürlüklerinin koşullanması ile de, insanların seçim olasılıkları daralır; yani sınırsız boyutta serbestçe eylemde bulunma şansları ortadan kalkar. Özgürlüksüz kalan (nonfree) kişi, özgürlüğü koşullanan biridir; özgürlükten uzaklaşan (unfree) bir kişi ise özgürlüğünden taviz vermiş demektir.

Özgürlükten taviz verilmesi ile özgürlüğün koşullanması ayrımı dikkate alındığında, cumhuriyetçilerin kendi özgürlük yaklaşımlarının müdahaleye dair düşünceleri bakımından liberal özgürlük yaklaşımından farklı olduğu iddiası şöyle aktarılabilir: Liberalizmde, amacından ve uygulanış biçiminden bağımsız olarak her türlü müdahale özgürlükten taviz verilmesine yol açar. Cumhuriyetçilerin yaklaşımına göre ise, yalnızca keyfi bir temelde gerçekleştirilen müdahalelerin böyle bir sonucu olur; keyfi olmayan müdahalelerse özgürlüğü yalnızca koşullar (Pettit 1998: 110). Yani müdahale edilen insanların düşüncelerini ve çıkarlarını göz önüne alan müdahaleler, bu söz konusu kişilerin özgürlüğünü koşullayan eylemlerdir. Keyfi olmayan müdahalelerin nasıl mümkün olduğu sorusuna dönecek olursak, bu sorunun birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlayan iki cevabı olduğu söylenebilir.



İlk olarak, gerçekleştirilen bir müdahalenin müdahale edilen insanların çıkarlarıyla uyuşması düşüncesi, bu insanların bir toplum içinde yaşadıklarını göz önüne aldığımızda mümkün hale gelir. Bir toplum içinde yaşayan her bireyin bütün isteklerinin tatmin edilmesi, ne teoride ne de pratikte mümkün değildir. Bu nedenle, bu insanlara yapılan bir müdahalenin keyfi olmaması için, bütün bu insanların ortak iyisinin göz önünde bulundurulması gerekir. Toplumdaki bütün bireylerin ortak iyisi için yapılan bir müdahale, bu toplum içindeki bireylerin özgürlüğünü koştullamakla birlikte özgürlükten taviz verilmesine yol açmaz.

Bir müdahalenin, müdahale edilen kişilerin düşünceleri göz ardı edilmeden gerçekleştirilmesi ise, onların ortak çıkarlarını, bireysel çıkarlarından daha fazla önemsemeleri ve bu söz konusu ortak çıkarın gerçekleştirilmesinin onlar için daha faydalı olmasıyla ilgilidir. Toplumsal yaşam içinde insanlara getirilen sınırlamaların birçoğu, bu sınırlamaların olmadığı bir yaşamda ortaya çıkması oldukça olası olan potansiyel tehlikelerin vereceği zararları engeller. İnsanların eylem olanaklarını azaltma anlamındaki mevcut durumlarının kötüleşmesi durumu, daha genel bir çerçeveden bakıldığında onların yaşam kalitesini arttırır. Cumhuriyetçilere göre, liberal teorinin özgürlüğe yaklaşımı açısından bu, özgürlüğün toplamda arttırılması için belirli alanlarda azaltılması, yani bireylerin özgürlüğünü daha az azaltan uygulamaların tercih edilmesi demektir. Cumhuriyetçi politik özgürlük yaklaşımına göre ise, toplumdaki bireylerin özgürlüklerini koştullayan müdahaleler, bu bireylerin özgürlüklerinden taviz vermemelerini sağlar. Yani ortak iyiyi gözetten müdahaleler, toplumdaki kişiler arasında tahakküm ilişkilerinin kurulmamasını garanti altına alır (Pettit 2005: 92-100; Skinner 2008: 96). Böylece, insanların toplumdaki diğer kişilerle birlikte sahip oldukları ortak iyinin gerçekleştirilmeye çalışılmasının, kendi mevcut durumlarının iyileşmesi için önemli bir araç olduğu göz önüne alındığında, bireylerin ortak iyisini gözetten her müdahalenin, onların istekleri ve düşünceleriyle de uyum içinde olduğu sonucuna ulaşılır.

Fakat bir müdahalenin keyfi bir temele dayanıp dayanmadığı, yalnızca, müdahale edilen kişilerin bu söz konusu müdahaleyi onaylayıp onaylamamalarına bakılıp değerlendirilemez. Çünkü manipülasyon da bir müdahale biçimidir ve dolayısıyla keyfi temelde manipülatif müdahalelerin gerçekleştirilmesi de mümkündür. Yani müdahale edilenlerin anlık ya da periyodik onayları, bir tahakküm

ilişkinin ortadan kaldırmaya yetmez. Bu nedenle cumhuriyetçiler keyfi temelde müdahalelerin engellenmesi için farklı bir şart daha öne sürerler. Bu şart şudur: Müdahaleye uğrayanların özgürlüklerini sınırlandıran herhangi bir uygulama, kararın alınmasından çok sonra bile, gerekli görüldüğü anda müdahale edilenler tarafından kaldırılabilir. Bu her koşulda mümkün olmasa bile, en azından bu kişilerin karara itiraz etme güçleri olmalıdır (Pettit 1998: 92-94). Bu durumu en iyi, devlet ile yurttaşlar arasındaki ilişkide görürüz: Bir devletin uygulamalarının keyfi olup olmadığını anlamak için, bütün yurttaşların düzenli olarak bu uygulamaları onaylayıp onaylamamasına bakmak yeterli değildir. Ama eğer bu devletin yurttaşları herhangi bir kararı uygun bulmadıklarında bu karara itiraz etme gücüne sahiplerse, kendilerine yapılan müdahalelerin keyfi bir temele dayanmadığı söylenebilir.

Tahakkümün üçüncü temel unsuru, onun, keyfi temelde bir müdahalenin yalnızca fiili olarak gerçekleştirilmesi sonucu var olan bir ilişki biçimi olmamasıdır. Tahakküm ilişkisini mümkün kılan durum, böyle bir müdahalenin her an gerçekleştirilme ihtimalinin varlığı, yani bir kişi ya da grubun başka bir kişi ya da grup üzerinde keyfi bir müdahale gerçekleştirme gücüne ve imkânına sahip olmasıdır (Pettit: 1998 80-81). Herhangi toplumsal bir ilişkideki taraflardan birinin böyle bir güce sahip olmasının nasıl sonuçlara yol açabileceğine dair en iyi örnek, cumhuriyetçi gelenekte de sıklıkla kullanılmış olan efendi-köle örneğidir (Lovett 2014). Bir köle, efendisinin iyi karakteri nedeniyle ya da kendisinin kurnazlığı ve efendisinin isteklerini uygun bir şekilde yerine getirebilmesi sayesinde, müdahaleden belki de tamamen uzak yaşayabilir. Ama bu durum, onun özgür bir insan olduğu anlamına gelmez. İçinde bulunduğu tahakküm ilişkisindeki bağımlı konumu değişmediği sürece, o bir köle olarak kalmaya devam edecektir. Tahakküm ilişkisini belirleyen, fiili olarak gerçekleştirilmiş olan keyfi bir müdahalenin varlığı değil, böyle bir müdahalenin her an gerçekleşebilmesi ihtimalinin varlığıdır. Müdahalenin kendisi değil onun uygulanabilme kapasitesi, yani müdahale etme gücüne sahip olan kişinin tam da bu güce sahip olması, tahakküm ilişkisinin varlık nedenidir.

### 2.4.1.Tahakkümsüz Müdahale ve Müdahalesiz Tahakküm

Cumhuriyetçiler, tahakkümü keyfi temelde müdahale etme gücü olarak tanımlarlar ve müdahalenin değil tahakkümün özgürlük için tehlike arz ettiğini iddia ederler. Bu iddia ise, cumhuriyetçilere göre, onların liberal teorinin özgürlüğe yaklaşımı açısından anlamlı olmayan iki kategori hakkında konuşma imkânı olduğu anlamına gelir. Bunlar tahakkümsüz müdahale (interference without domination) ve müdahalesiz tahakkümdür (domination without interference). Keyfi temele dayanmayan müdahalelerin tahakküm ilişki yaratmaması tahakkümsüz müdahaleleri olanaklı hale getirir. Keyfi müdahalelerin sadece fiili olarak var olmasının dışında, böyle müdahaleleri gerçekleştirme gücüne sahip olunmasının da tahakkümü oluşturan bir etken olması ise müdahalesiz tahakkümü mümkün kılar. Cumhuriyetçi politik özgürlük anlayışına göre, ilki müdahalenin uygulandığı insanların çıkarlarını ve düşüncelerini göz ardı etmediği için bu kişilerin yalnızca özgürlüğünü koşullarken, ikincisi insanların özgürlüklerinden taviz vermelerine yol açar.

Cumhuriyetçilik, negatif özgürlük taraftarlarının özgürlüğün sadece müdahalesizlik ile var olabileceği düşüncesini reddeder. Özgürlüğün tahakkümsüzlük olduğu söylendiğinde ise, müdahalesiz tahakküm ve tahakkümsüz müdahale birer kategori olarak mümkün hale gelir:

Tahakküm, müdahalesiz olabilir çünkü sadece birinin işlerinize keyfi olarak müdahale edebilecek kapasiteye sahip olmasını gerektirir; hiç kimsenin fiili olarak müdahale etmesini gerekli kılmaz. Müdahale tahakküm olmaksızın olabilir çünkü müdahale bir keyfi müdahale kapasitesinin kullanılmasıyla değil, çok daha sınırlanmış bir yetinin kullanılmasıyla ilgilidir (Pettit 1998: 45).

Cumhuriyetçi politik özgürlük yaklaşımına göre her türlü müdahale özgürlükten taviz verilmesine yol açmaz. Müdahale edilenin çıkarları ve düşünceleriyle uyumlu olan ve bu kişinin, söz konusu müdahalelerin kendi çıkarlarına uygun olmadığını düşündüğü anda onlara karşı çıkma hakkının olduğu bir ilişkide gerçekleştirilen müdahaleler, keyfi temelde değildir. Keyfi bir temelde uygulanmayan müdahaleler ise müdahale ettikleri kişilerin özgürlüklerini sadece koşullarlar.

Fakat özgürlüğü koşullanan bir kişinin de eylem seçenekleri, özgürlüğünden taviz veren bir başkasınınki kadar daralabilir. Hatta bazı koşullarda, özgürlüğün koşullanması, taviz verilmesine kıyasla daha çok seçeneğin tercih edilebilir olmaktan çıkmasına yol açabilir. Ama burada dikkat edilmesi gereken nokta, söz konusu olan azalma ya da artmanın niceliksel bir değişimi ifade ettiğidir. Eylem seçeneklerinin niceliksel artışı ise, cumhuriyetçilere göre, cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımının değil liberal özgürlük yaklaşımının temel hedefidir (Pettit 2008: 104-109). Bu görüşe göre, liberal özgürlük anlayışı için önemli olan, fiili müdahalelerin mümkün olduğunca azaltılması ve insanların eylem olanaklarının mümkün olduğunca arttırılmasıdır. Bu nedenle de, liberal özgürlük düşüncesine göre, her türlü müdahale özgürlükten taviz verilmesine yol açan koşullar yaratır.

Cumhuriyetçiliğin iddiası ise, insanların eylem seçeneklerinin daha çok daraldığı durumlarda bile, özgürlüğün koşullanmasının özgürlükten taviz verilmesine tercih edilmesi gerektiğidir. Çünkü cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımı için önemli olan, eylem olanaklarındaki niteliksel artıştır (Pettit 1998: 47). Bu düşünceye göre, eylem olanaklarının niteliksel artışı, kişilerin tahakküm ilişkilerinin dışında ve kimseye bağımlı olmadan yapabilecekleri potansiyel seçimlerin artması demektir. Böyle bir durumda kişilerin eylem seçenekleri, başkaları üzerinde tahakküm kurmaya izin vermeyecek şekilde daraltılır. Ama tam da bu daraltılma sayesinde, aynı kişiler, başkalarının kendi üzerlerinde tahakküm kurma ihtimalinin olmadığı koşullarda hareket edebilirler. Bu koşullar içinde yapılması muhtemel seçimler niceliksel olarak oldukça azaltılmış bile olsa, cumhuriyetçilere göre, özgürce yapılmış seçimler olurlar. Ayrıca bu koşullarda yaşayan insanlar, seçim olanakları daraltılmamış fakat her an kendilerine karşı keyfi müdahale gerçekleştirilme riski olan, yani tahakküm altında yaşayan insanlara göre daha özgürdürler. Yani tahakküm ilişkisi yaratmayan müdahaleler, insanların özgürlüğünü arttırmak için gerçekleştirilen müdahalelerdir. Bu anlamda politik iktidarın, bir toplumun bireylerine uyguladığı müdahalelerin keyfi olmama imkânı vardır. Eğer bu iktidar toplumun tamamının yararına, örneğin insanlar arasındaki tahakküm ilişkilerinin azaltılması adına müdahale bulunuyorsa, yurttaşların ortak iyisini gerçekleştirmeye çalışıyor demektir. Bireylerin özgürlüğünü arttırmak için yapılan böyle müdahaleler ortak iyiye katkı sağladıkları için keyfi bir temele sahip değildir.

Cumhuriyetçilerin, kişilerin eylem seçeneklerinin niceliksel fazlalığının onları özgür yapmadığı iddiasını anlamak için ise müdahalesiz tahakkümün ne olduğuna bakmak gerekir. Daha önce de belirttiğim gibi, cumhuriyetçi özgürlük anlayışına göre tahakküm, fiili bir müdahalenin var olmadığı durumlarda da kişiler arasındaki bir ilişkiyi belirleyebilir. Böyle bir tahakküm ilişkisi içinde de, tahakküm altında tutulanlar özgürlüklerinden taviz verirler (Pettit 1998: 94-96). Üzerinde tahakküm kurulan kişi, kendisine doğrudan müdahale edilmediği durumlarda eylem seçeneklerinin arttığını görebilir. Fakat böyle bir artış, bu kişiyi daha özgür yapmaz. Yukarıda bahsedilen niceliksel-niteliksel ayrımını göz önüne alarak söylersek; cumhuriyetçiler, kendisine müdahale edilmeyen bir kişinin eylem seçeneklerinin niceliksel olarak en yüksek seviyeye çıkmış olması durumunda bile, eğer bu söz konusu kişi tahakküm altında bulunuyorsa, onun eylem seçeneklerinin niteliğinin oldukça azalmış olduğunu söylerler (Pettit 1998: 95). Örneğin, iyi huylu bir efendisi olan kölenin eylem seçenekleri, kendisine müdahale edilmediği oranda niceliksel olarak artar. Fakat o, her zaman, yapmak istediklerini yapmaya kalkışmadan önce efendisinin kendisi üzerindeki tahakkümünü göz önüne almak zorundadır. Çeşitli eylemleri gerçekleştirirken ihtiyatlı davranmak ve efendisinin ‘yoluna çıkmamak’ zorundadır. Böylesi bir düşünsel arka plan, kölenin bütün eylem seçeneklerini belirler; yani bu söz konusu eylem seçeneklerinin niteliksel olarak azalmasına yol açar.

Tahakküm altında bulunan bir kişi, eylem olanaklarının niteliksel olarak azalmasının ötesinde bir tehlikeyle daha karşı karşıyadır. Cumhuriyetçiliğe göre, bu kişinin eylem seçenekleri niceliksel olarak oldukça yüksek olsa bile, bu niceliksel fazlalığın korunmasının bir garantisi yoktur (Pettit 1998: 122). Böyle bir niceliksel fazlalığın sürekliliği hiçbir zaman kesin değildir. Müdahalenin gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesi, sıklığı ve yoğunluğu her zaman tahakküm kuranın isteğine bağlı olduğu için, müdahalesiz tahakküm ilişkisi, insanları daha özgür yapmaz. Tahakkümsüzlük olarak özgürlük ise bu tarz bir ilişkiyi ortadan kaldırmayı hedeflediği için, kişiyi, kendisine keyfi müdahalede bulunulması ihtimalinden korur ve böylece onun eylem seçeneklerinin niteliğini artırır.

Bir kişi üzerinde tahakküm kuran kişi, ona fiili olarak keyfi bir müdahalede bulunmasa da, böyle bir müdahaleyi gerçekleştirme gücüne her zaman sahiptir. Bir asimetrik güç ilişkisi olan tahakküm, üzerinde tahakküm kurulanın her zaman aleyhine işleyen bir bağımlılık ilişkisi yaratır (Pettit 1998: 123). Kendisine birisi tarafından keyfi temelde müdahale edilme ihtimalinin olduğu bir durumda, kişi bu söz konusu insana bağımlı demektir. Bu bağımlılık durumu, tahakküm kuranın, tahakküm kurduğu kişilere karşı gösterdiği iyi niyet ile yok olabilecek bir olgu değildir. Tahakküm kuran kişinin iyi niyeti ve müdahale etmedeki isteksizliği, onun, sadece müdahalede bulunma ihtimalini azaltır. Fakat üzerinde tahakküm kurduğu kişilere her an müdahale etme olasılığı var olmaya devam ettiği için, tahakküm ilişkisi, üzerinde tahakküm kurulanların özgürlüğünü azaltan bir ilişki biçimi olarak var olmaya devam eder.

Müdahalesiz tahakküm ilişkileri içindeki kişiler, ayrıca, eylem olanaklarını her zaman tahakküm ilişkisindeki konumlarının farkında olarak değerlendirmek zorunda kalırlar. Bütün eylemlerini, ‘efendilerinin’ tavır ve düşüncelerini göz önüne alarak gerçekleştirmek zorunda olmaları, onların eylem seçeneklerini büyük ölçüde kısıtlar (Skinner 1998: 72). Bu tarz bir kısıtlama, fiziksel ya da psikolojik müdahalelerin sonucunda yaratılan koşulların ürünü olmasa da, tahakküm altındaki kişilerin özgürlüğünü azaltır. Burada söz konusu olan, dışarıdan yapılan müdahaleler değil, böyle müdahalelerin gerçekleştirilmesi ihtimalinin var olması sonucunda oluşan kendini kısıtlama durumudur. Tabii ki, böyle bir kendini kısıtlama durumunun oluşması için, tahakküm altında olan kişinin bu asimetrik güç ilişkisinin varlığını ve kendisinin bu ilişkideki konumunu bilmesi zorunludur.

#### **2.4.2.Tahakkümün Özellikleri**

Bir tahakküm ilişkisindeki tarafların, bu söz konusu ilişkideki konumlarını biliyor olması, tahakkümün en temel özelliklerinden biridir. Bir tahakküm ilişkisinde, hem tahakküm kuran hem de tahakküm altında bulunan, bu asimetrik yapıda sahip oldukları gücün ya da güç eksikliğinin bilincindedirler (Pettit 1998: 89). Tam da buldukları konum ve bu konum gereği yapabilecekleri ve yapamayacakları ile

ilgili olan bu bilgi, tahakküm altında bulunanın, bir kendini sınırlandırma mekanizması sonucunda, özgürlüğünden taviz vermesine yol açar.

Fakat böyle bir bilgiye, sadece ilişkinin tarafları sahip değildir; bu ilişkiyle dolaylı bağlantı kuran birçok kişi de bu bilgiyi elde etmiş durumdadır (Pettit 1998: 91). Toplum içinde var olan bir tahakküm ilişkisi ne kadar çok insanı kapsarsa, onun toplumdaki görünürlüğü de o kadar artar. Görünürlüğün artması ise, bu ilişkinin bilgisine sahip olan insanların sayısının artması demektir. Fakat bir tahakküm ilişkisinin, tarafları ve bu ilişkiyle dolaylı bağlantısı olanlar tarafından bilinmesi, onun toplum nezdinde ne ise tam da o olarak anlaşılmasını sağlamaz. Bir kişinin gücünün ya da güçsüzlüğünün toplum tarafından bilinmesi farklı, bu söz konusu kişinin içinde bulunduğu ilişkinin bir tahakküm ilişkisi olduğunun bilinmesi ise daha farklı bir durumdur. Üzerinde tahakküm kurulan kişinin, kendi konumunu net olarak ifade edemediği durumlarda tahakküm ilişkisi tam anlamıyla görünür olamaz.

Sözü edilen ortak bilgiye sahip olma durumunun tek istinası, keyfi müdahalenin manipülasyon biçimini aldığı durumlardır. Üzerinde tahakküm kurulan kişiye sadece manipülatif müdahalelerde bulunulduğunda, bu kişi içinde yer aldığı ilişkinin bir tahakküm ilişkisi olduğunu anlayamaz. Aynı durum, bu ilişkiyle dolaylı bir bağı olan diğer insanlar için de geçerlidir.

Tahakkümün ikinci özelliği, onun her zaman toplumsal temeli olan bir ilişki biçimi olmasıdır (Skinner 1998: 25-27). Birçok tahakküm ilişkisi, iki farklı sosyal grubun bütün üyelerini kapsayacak şekilde var olur. Fakat daha az insanın dahil olduğu tahakküm ilişkilerinde ve hatta tahakküm kuran ve üzerinde tahakküm kurulanın sadece birer kişi olduğu durumlarda bile, onların tam da buldukları konumlarda bulunmalarını belirleyen koşullar toplumsal koşullardır. Bir kişi, herhangi bir tahakküm ilişkisi içinde sadece bir birey olarak var olsa bile, onun bu ilişkideki konumu içinde bulunduğu sosyal grup tarafından belirlenir. Sosyal grupların yapıları ve özellikleri tahakküm ilişkilerinin hem nedeni olurlar, hem de bu ilişkilerin sürekliliğini sağlayan koşulları yaratırlar.

Tahakkümün üçüncü özelliği, keyfi temelde yapılan bir müdahalenin yoğunluğunun ve kapsamının her zaman değişiklik göstermesiyle ilgilidir. Keyfi

temelde müdahalede bulunma gücü olarak tahakküm, tahakküm altında olanların eylem seçeneklerinin tamamını etkilemediği gibi, onun etkilediği alanlarda oluşturduğu zararın yoğunluğu da değişiklik gösterir (Pettit 1998: 143-148). Keyfi müdahaleler, etkide buldukları kişilerin yaşamlarının sadece bazı alanlarını etkilerler. Hayatını sürdürdüğü alanlardan birinde tahakküm altında olan bir kişi, başka bir alanda böyle bir tahakkümden uzak olabilir. Benzer şekilde, belirli bir alanda tahakküm altında olan bir kişiye uygulanan keyfi müdahaleler her zaman farklı yoğunluklarda gerçekleşir. Bu kişiye uygulanan keyfi müdahaleler ne kadar yoğunsa, onun özgürlüğü niteliksel bakımdan o kadar azalmış demektir. Bu nedenle de, Pettit'e göre:

Bu yayılım çeşitliliği, tahakküm daha çok değil daha az alanda gerçekleştiği müddetçe önemli olacaktır. Ama ayrıca, belli alanlardaki tahakkümün başka alanlardakinden daha yıkıcı kabul edildiği, buna bağlı olarak da örneğin daha merkezi etkinlikler yerine daha tali etkinliklerde tahakküm altına girmek yeğlendiği müddetçe, yayılım önem taşıyacaktır (Pettit 1998: 88).

## **2.5. Bir İdeal Olarak Tahakkümsüzlük**

Tahakkümsüzlüğün tanımını yapmak ve onun özelliklerini açıklamak, bize tahakkümsüzlük olarak özgürlüğün nasıl bir ideal olduğunu ve cumhuriyetçilerin böyle bir ideale ulaşmak için neden çaba gösterilmesi gerektiğine dair iddialarını anlamak konusunda yardımcı olur. Cumhuriyetçi politik özgürlük ideali, yani tahakkümsüzlük, cumhuriyetçiler tarafından her şeyden önce toplumsallık olgusunun göz önüne alınmasını gerektiren bir ideal olarak anlaşılır (Honohan 2002: 8; Lovett 2014; Maynor 2003: 20-29; Pettit 1998: 164-165; Skinner 1984: 195-199). Yani o ancak insanların toplumsal yaşamda ve birbirleriyle girdikleri ilişkiler içinde gerçekleştirilebilir. Cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımının iddiası, bir kişinin toplumdaki diğer insanlardan soyutlanmış bir şekilde yaşayarak özgür olmasının mümkün olmadığıdır. Tahakküm ilişkilerinin her zaman toplumsal bir temeli olması gibi, tahakkümsüzlük de sadece toplumsal bir ideal olarak düşünüldüğüne gerçekleştirilebilir. Bunun anlamı ise, insanların özgür yaşamlarının koşulunun, toplumsal ilişkilerde tahakkümün var olmaması gerektiğidir. Cumhuriyetçiler,



toplumsal bir ideal olan tahakkümsüzlüğün tersine müdahalesizlik olarak özgürlük yaklaşımının, toplumdan izole bir yaşam kuran bir kişinin mutlak özgürlüğü elde edebileceğini düşündüğünü iddia ederler (Pettit 1998: 119). Çünkü bir insan, idealde, mutlak anlamda müdahalesizlik durumuna ancak diğer insanlardan tamamen uzakta yaşayarak ulaşabilir. Bu durumdaki kişi müdahaleden tam anlamıyla uzak, yani tam olarak özgürdür. Cumhuriyetçiliğin, müdahalesizlik olarak özgürlük yaklaşımına eleştirisi, onun kişiler arası ilişkiler ve statüler ile bu ilişkilerin ve statülerin insanların özgürlüğüne etkilerini göz ardı ettiği için.

Tahakkümün asimetric bir güç ilişkisi olmasına benzer şekilde, tahakkümsüzlük de bir çeşit güç ilişkisidir. Fakat bir ideal olarak tahakkümsüzlüğün tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi için, bu güç ilişkisindeki tarafların birbirlerine bağımlı olmamaları ve kendilerine uygulanma riski olan keyfi temelde müdahalelere karşı çıkabilme gücüne sahip olmaları gerekir. Yani tahakkümsüzlüğün gerçekleştirildiği ilişki, simetric bir güç ilişkisidir. Bir ilişkide tahakküm altına alınma olasılığı bulunan kişinin böyle bir riske karşı koyabilme ve kendini koruyabilme gücü, tahakkümü engelleyen koşuldur. Tahakkümsüzlük olarak özgürlük anlayışında güce yapılan bu vurgu nedeniyle, Pettit onun pozitif özgürlük yaklaşımı ile benzerlikler taşıdığını iddia eder (Pettit 1998: 43).

Tahakkümsüzlüğün yukarıda bahsedilen iki özelliği, yani toplumsallığı ve bir güç ilişkisi olarak var olması dikkate alındığında bu ideal kısaca şöyle tanımlanabilir: “hiç kimsenin insafına kalmadan başka insanlarla birlikte yaşama durumu” (Pettit 1998: 115). Her politik ideal gibi tahakkümsüzlük de, insanların ulaşmak istedikleri ve gerçekleştiği takdirde insanlara fayda sağlayacak bir iyi olarak kurgulanır. Cumhuriyetçi özgürlük ideali, cumhuriyetçiler tarafından hem araçsal bir iyi hem de birincil bir iyi olarak ortaya konmaya çalışılır.

Tahakkümün araçsal bir iyi olması, onun, toplum içindeki bireylerin kendi amaçlarını gerçekleştirmelerini ve kendi isteklerinin peşinden koşmalarını mümkün kılan ya da kolaylaştıran bir iyi olması demektir. Cumhuriyetçi politik özgürlük bu yanı sıra müdahalesizlik olarak özgürlüğe benzer. Müdahalenin yokluğu da,

tahakkümün yokluğu gibi, bireylerin kendi isteklerini tatmin etmeleri ve kendi mutlulukları için yapmak istediklerini yapmaları için bir araç olarak düşünülür.

Fakat tahakkümsüzlüğün araçsal bir iyi olarak kurgulanması ve çeşitli özelliklerinin açıklanması, onun neden toplumdaki bütün bireyler tarafından arzulanması gereken bir iyi olduğunu açıklamaz. Her politika teorisi, ortaya koyduğu ideallerin, diğer politika teorilerinin ortaya koyduğu ideallerden neden ve nasıl daha iyi ve istenilebilir olduğunu temellendirmek zorundadır. Cumhuriyetçiler içinde, tahakkümsüzlüğü bu anlamda bir ideal olarak temellendirmeye çalışan kişi Philip Pettit olmuştur (Pettit 1998: 119-130). O, cumhuriyetçi özgürlük idealini müdahalesizlik olarak özgürlük idealiyle kıyaslar ve tahakkümsüzlüğün, müdahale edilmemeye göre üç üstünlüğü olduğunu iddia eder.

Bu üstünlüklerden ilki, tahakkümsüzlüğün bir ideal olarak alınması durumunda amacın, müdahale riskini tamamen ortadan kaldırmak olmasıdır. Çünkü Pettit'e göre, tersine, müdahalesizlik bir ideal olarak ortaya konduğunda bu risk göz ardı edilmiş olur (Pettit 1998: 122). Tahakkümsüzlüğün gerçekleştirilmeye çalışıldığı durumlarda, keyfi müdahalede bulunma gücü mümkün olduğunca azaltılmaya çalışılır ve böylece tahakkümün var olmadığı bir ilişkide taraflar arasında, iki tarafın da birbirine üstün gelemeyeceği bir güç dengesi yaratılır. Müdahalesizlik olarak özgürlük anlayışı ise, böyle müdahalelerin fiili olarak ortaya çıktığı durumları azaltmak için çaba harcar. Ama mevcut müdahalesizliğin azami seviyede olduğu bir durumda bile, bir kişiye keyfi temelde müdahalede bulunulma riski oldukça yüksek olabilir. Eğer ortada bir tahakküm ilişkisi varsa, tahakküm altında olan bir kişiye müdahale edilmemesi, birçok durumda şansa bağlı olacaktır. Pettit, böylesi bir belirsizlik durumunun, cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımı için kabul edilemez bir durum olduğunu söyler. Belirsizliğin var olması, keyfi müdahale ihtimalinin de var olması demektir ve böyle bir ihtimal var olduğu sürece, insanlar asla tam anlamıyla özgür olamazlar. Pettit bu söylenenlerden şöyle bir sonuç çıkartır: Tahakkümün olmadığı bir ilişkide kişilerin sahip olduğu özgürlük sağlam temellere dayanırken, müdahalesizlik olarak düşünülen özgürlük durumu dayanıklı ve kalıcı değildir.

Cumhuriyetçi politik özgürlüğün bir ideal olarak müdahalesizlik karşısındaki ikinci üstünlüğüne dair iddia, birincisi ile yakından ilişkilidir. Tahakkümün özelliklerini aktarırken de belirttiğim gibi, müdahale edilme riskinin varlığı tahakküm altında olan kişilerin kendilerini kısıtlamalarına yol açar. Bu kişilerin, eylem seçeneklerini değerlendirirken dikkatli davranmaları gerekliliği ve üzerlerinde tahakküm kuran insanların hareketlerini ve düşüncelerini gözlemleyip buna göre hareket etme zorunlulukları, onların eylem seçeneklerini niteliksel olarak azaltır. Pettit'e göre tahakkümsüzlük ideali, tam da kişilerin eylem seçeneklerindeki böylesi bir niteliksel azalışı yaratan koşulları ortadan kaldırmaya çalıştığı için, eylem seçeneklerinin niteliksel olarak azalmasıyla ilgilenmeyen müdahalesizlik idealinden üstündür (Pettit 1998: 123-124).

Nasıl ki tahakküm ilişkisinin var olmasının önkoşullarından birisi, bu ilişkinin ortak bilginin nesnesi haline gelmesiye, aynı koşul tahakkümün olmadığı ilişkiler için de geçerlidir. Tahakkümsüzlük bir ideal olarak alındığında oluşturulmak istenen ilişkiler, yani insanların birbirleri üzerinde tahakküm kurmadığı ilişkiler her zaman toplumsal yaşamda bilinirlik anlamında var olurlar. İşte kişiler arası ilişkilerin bu özelliği, Pettit için, tahakkümsüzlük idealinin müdahalesizlik idealinden daha üstün olmasının üçüncü nedenidir (Pettit 1998: 102-105). İnsanlar arası ilişkilerde tahakkümün ortadan kalkması durumu, bu ilişkinin dışındaki kişiler tarafından da bilinir. Bu ise, bir kez oluştuğunda, bu tarz ilişkilerdeki simetrik güç dengesinin bozulmasının oldukça zorlaşması anlamına gelir. Bir ilişkide tahakkümün oluşması, sadece bu ilişkinin tarafı olanlar tarafından değil, bu ilişkiyle dolaylı olarak bağlantı kuranlar tarafından da engellenebilir. Fakat bunun tersine, cumhuriyetçi teoriye göre, müdahalesizlik idealini gerçekleştirebilmiş, yani liberal özgürlük yaklaşımına göre tam olarak özgür olabilmiş bir kişi, bu konumu yasal olarak güvence altında olsa bile, herhangi bir müdahale sonucunda özgürlüğü tehlikeye girdiğinde kendisi dışında herhangi birine güvenemez. Çünkü onun özgürlüğü ve bu özgürlük sayesinde elde ettiği konumu, kendisiyle aynı toplumda yaşayan diğer insanların ortak bilgisi dâhilinde olmayabilir.

Toparlarsak Pettit, cumhuriyetçi özgürlük idealinin, kişilerin eylem seçeneklerinin niceliksel artışını sağlama konusunda müdahalesizlik olarak özgürlük

idealinin gerisinde kalsa da, insanlara birbiriyle bağlantılı üç alanda liberal özgürlük idealinden daha çok yarar sağlayabileceğini öne sürer:

Tahakkümsüzlük olarak özgürlük bir kişiyi belirsizlikten ve beraberinde getirdiği endişe ile plan yapma aczinden; riayet etmek ve çeşitli hamlelerini önceden kestirmek zorunda kalarak güçlüyle ilişkide birtakım stratejilere başvurma ihtiyacından, ve kişinin başkasının keyfi müdahale ihtimali karşısında savunmasız olduğuna -yani, muhtemelen böyle yapmayacak bile olsalar, müdahale yapabilecek bir başkasının var olduğuna- ilişkin ortak bir bilince uygun düşen bağımlılıktan kurtarmayı vaat eder (Pettit 1998: 126).

Bir ideal olarak tahakkümsüzlük, araçsal bir iyi olması dışında birincil de bir iyidir. Yani Pettit'e göre tahakkümsüzlük, sadece toplumdaki insanların kişisel isteklerini gerçekleştirmeleri için bir araç değildir; o aynı zamanda bu isteklerin gerçekleşebilmesinin zorunlu koşullarından biridir (Pettit 1998: 127-130). Tahakkümsüzlük idealinin gerçekleşmesi için, insanlar arası ilişkilerde belirsizliğin azaltılması, kişilerin kendilerine uygulanma ihtimali olan keyfi müdahalelerden korunmak için daha temkinli davranmak zorunda kalmalarının engellenmesi ve kişilerin kendileri üzerinde tahakküm kurma girişimlerine karşı çıkacak bir güce sahip olmalarının sağlanması gerekir. Ama insanların bu söz konusu avantajlara sahip olmaları için de, toplumdaki tahakküm ilişkilerinin büyük oranda yok olması gerekir. Yani tahakkümsüzlük araçsal bir ideal olarak gerçekleştirilmeye çalışıldığında, insanlara çeşitli yararlar sağlar ve insanlar, sağlanan bu yararlar sayesinde kendi isteklerinin peşinden koşma şansı bulurlar. Ama aynı zamanda o, birincil bir iyi olarak, insanların bu avantajlara sahip olabilmelerinin zorunlu koşullarından biridir. Çünkü insanların kişisel iyilerini gerçekleştirebilme şansları, onların özgürce plan yapabilme ve eyleyebilme gücüne bağlıdır ve tahakkümsüzlük durumu, insanlara bu gücü sağlar. Hayatının herhangi bir alanında başkalarına bağımlı yaşayan bir insanın kendi isteklerini gerçekleştirme şansı yoktur.

### 3.CUMHURİYETÇİLİĞE YAPILAN ELEŞTİRİLER VE BU ELEŞTİRİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Quentin Skinner ve Philip Pettit'in katkılarıyla çağdaş politika felsefesinde yerini alan cumhuriyetçiliğe birçok eleştiri getirilmiştir. Bu eleştirilerin çoğu, tahmin edilebileceği üzere, liberal düşünürler tarafından ortaya atılmış ve savunulmuştur. Sayıca çokluklarına rağmen bu söz konusu eleştirileri temelde iki ayrı grupta toplamak mümkündür. Birinci grupta yer alan eleştiriler, cumhuriyetçiliğin negatif yönünü hedef alırlar. Bu eleştirilerin temel iddiası, cumhuriyetçiliğin liberalizmin özgürlük kavrayışına karşı çıkarken bu söz konusu kavrayışı fazlasıyla basitleştirdiğidir (Costa 2009: 406). Bu basitleştirme ise, cumhuriyetçilerin yanlış bir liberalizm yorumu geliştirmelerine yol açmıştır (Patten 1996: 26-27; Rogers 2008: 801). Böyle bir yorumlama cumhuriyetçiliğin, karşısında konum aldığını söylediği liberalizme dair itirazlarının gücünü azalttığı gibi kendisinin kapladığını iddia ettiği alanı da tartışmalı hale getirir.

Cumhuriyetçiliğe karşı ortaya atılan eleştirilerden ikinci gruba dâhil edilebilecek olanları ise, bu politik teorinin pozitif yönü üzerine itirazlar dile getirirler. Temelde bu itirazlar iki türdür: İlki tahakkümsüzlük olarak özgürlüğün liberal özgürlük anlayışı tarafından zaten kapsandığını ve bu nedenle de cumhuriyetçilerin ortaya yeni bir düşünce koymadıklarını söyler (Costa 2009: 403). İkincisi ise, cumhuriyetçilik tarafından ortaya koyulan tahakkümsüzlük kavramının netlikten uzak bir şekilde betimlendiğini ve belirsiz kaldığını belirtir (Herzog 1986: 487; McMahan 2005: 67-69). Bu belirsizlik de, tahakkümsüzlük olarak özgürlüğün bir politik ideal olarak iş görememesine neden olmaktadır (Costa 2007: 294-296).

Cumhuriyetçiliğin hem negatif hem de pozitif yönlerine ayrı eleştiriler getirilmesi, bizde, bu teoriye katkı sağlayan düşünürlerin iddialarını ortaya koyarken böyle bir ayrımı göz önüne aldıkları fikrini oluşturmamalıdır. Tersine, hem Pettit'in hem de Skinner'ın cumhuriyetçiliğe dair özgün olma iddiasındaki düşünceleri ile onların liberalizm eleştirileri iç içe geçmiş durumdadır (örneğin Pettit 1998 ve Skinner 1990; cumhuriyetçiliğin sadece negatif yönünün kapsanmasına örnek olarak bkz. Pettit 2011). Onlar cumhuriyetçiliğin kaplamasını istedikleri alanı belirlemeye

çalışırlarken, ortaya koydukları yeni kavramlardan başka, liberalizmin belirli bir yorumunu eleştirmekten de yararlanırlar. Liberal özgürlük anlayışı ile cumhuriyetçi özgürlük anlayışı arasındaki farkların vurgulanması, cumhuriyetçiliğin özgün bir politik teori olduğu iddiasını temellendirmek için kullanılır.

Bu bölümde öncelikle yukarıda kısaca değindiğim eleştirileri değerlendireceğim. Ardından ise, cumhuriyetçiliğe karşı ortaya atılan eleştirilerin neden haklı olduklarını ve bu sorunların cumhuriyetçilik içindeki temel bir sorundan kaynaklandığını göstermeye çalışacağım.

### **3.1. Cumhuriyetçiliğin Negatif Yönüne Yapılan Eleştiriler**

Cumhuriyetçilere yapılan en önemli eleştirilerden biri onların liberalizmi eleştirirken ve kendilerini liberalizmin karşısında konumlandırırken, liberal özgürlük anlayışını ve liberalizmi savunan düşünürleri fazlasıyla basitleştirdikleridir (Costa 2009: 406; Rogers 2008: 801-802). Cumhuriyetçiler kendi görüşlerini ortaya koyarlarken sıklıkla liberalizm ile kendi düşünceleri arasındaki farkı vurgulamaya çalışırlar. Bu aktarım biçimi, onların kendi konumlarının liberalizmden oldukça farklı olduğunu gösterme çabalarının bir sonucudur. Örneğin Pettit, *Cumhuriyetçilik* kitabının tamamını cumhuriyetçiliği özgün bir politik teori olarak ortaya koyma iddiasını gerçekleştirmeye adanmış. Ama o aynı zamanda, liberalizmin özgürlük anlayışı olarak aktardığı müdahalesizlik olarak özgürlüğün çağdaş politika felsefesi için yetersiz olduğu eleştirisini yine eserinin bütününe yayar. Fakat Pettit, bu söz konusu eleştirisini ortaya koyarken liberalizmi yekpare ve homojen bir bütün olarak anlamak konusunda ısrarcıdır (Pettit 1998, özellikle 1. Kısımın 1. ve 2. Bölümleri).

Pettit, liberalizme dair kendi yorumunu *Cumhuriyetçilik* kitabının giriş bölümünde aktarmaya başlar: “Benim burada kurguladığım haliyle liberalizm geniş bir kilisedir (Ryan 1993). Ben liberalleri müdahalesizlik olarak özgürlüğü savunan kişiler olarak kabul ediyorum” (Pettit 1998: 29). Her şeyden önce, bütün liberallerin müdahalesizlik olarak özgürlüğü savunduklarını söylemek liberalizme dair yanlış bir aktarımdır. Örneğin Thomas Hill Green, bir liberal olmakla birlikte, pozitif özgürlüğü savunan bir düşünürdür. Green’e göre, insanın özgürlüğü sadece dışsal

etkilerle değil içsel etkilerle de kısıtlanabilir. Bu nedenle de, bir kişinin kendisini kontrol edecek güce sahip olması, yani otonom bir birey olarak var olması onun dış müdahaleye uğramaması kadar önemlidir. Green, özgürlüğün, negatif özgürlük anlayışında bir olanak ya da imkân kavramı olarak, pozitif özgürlük anlayışında ise bir uygulama kavramı olarak anlaşıldığını belirtir ve bu iki anlayışın da önemli olduğunu söyler (Gaus 2000: 82-84). Yani liberalizm, onu savunanların ortak noktalarından birinin müdahalesizlik olarak özgürlük savunusu olduğunu söyleyemeyeceğimiz kadar heterojen bir politik teoridir (Gaus 2000: 91-93). Pettit'in böyle bir temsilin kendi kurgusu olduğunu söylemesi, onun bu algılayışını ve aktarışını meşru kılmaz. Çünkü o, kendi teorisini bu kurgusal liberalizm ile karşıtlık halinde tasvir eder fakat bu kurgunun niteliklerinin cumhuriyetçiliğe dair kendisinin ortaya attığı düşünceler üzerinde herhangi bir etkisi olup olmayacağı problemiyle yüzleşmez.

Kendi konumunun özgün olduğunu kabul ettirmek için liberalizmi bu şekilde yorumlayan Pettit, benzer bir tavrı komünitaryenizme karşı da sürdürür. Komünitaryen olduğu söylenen düşünürleri, birbirlerinin düşünceleri ile tutarlı iddialar dile getiren kişiler olarak ele alan Pettit, komünitaryenizmi demokratik katılımın içsel değerini savunan popülist bir teoriye indirger (Pettit 1998: 27-28). Burada da liberalizme karşı takınılan tavrın bir benzeri vardır. Fazlasıyla basitleştirilen iki politik teorinin, liberalizmin ve komünitaryenizmin, sözde karşıtlığını kabul etmeyen Pettit cumhuriyetçiliğin alternatif bir üçüncü yol olduğunu göstermeye çalışır (Pettit 1998: 43-49).

Cumhuriyetçiliğin özellikle liberalizmi yorumlarken takındığı tavra yapılan eleştirilere karşı şöyle bir itiraz öne sürülebilir: Liberalizm içinde, diğer bütün politik teoriler içinde olduğu gibi farklı düşünürler birçok farklı iddialar ortaya atmışlardır. Yani bütün politik teoriler bir anlamda heterojendir. Ama herhangi bir politik teori üzerine konuşmak isteyen birisi bu teoriyi basitleştirmek, yani istisnaları dışarıda bırakmak ve ortaklıklara vurgu yapmak zorundadır. Böyle bir aktarım bir zorunluluktur ve bu nedenle de eleştiri konusu yapılamaz. Böyle bir itirazı onaylayabilir ve Pettit'in T.H. Green gibi liberalleri göz ardı etmesini ya da liberal özgürlük anlayışından sadece müdahalesizlik olarak özgürlüğü anlamasını bir sorun

olarak görmeyebiliriz. Fakat Pettit'in iddiaları sadece liberalizm ile müdahalesizlik olarak özgürlüğü eşitlemeyi kapsamaz. O, liberalizmin sadece fiili müdahale ile ilgilendiği ve herhangi bir müdahale riskini umursamadığı konusunda ısrarcıdır:

Ama liberalizm, [...] müdahalenin yokluğu olarak negatif özgürlük kavrayışı ve bazı insanların ötekiler üzerinde tahakküm kuran bir gücü ellerinde bulundurmalarının, o gücü kullanmamaları ve çok küçük bir ihtimalle kullanacak olmaları şartıyla, doğası gereği baskıcı bir şey olmadığı varsayımıyla birlikte anlılır (Pettit 1998: 29)

Pettit bu tavrını kitabının ileriki bölümlerinde de sürdürür (Pettit 1998 özellikle 1.Kısım'ın 2. ve 3. Bölümleri). Liberalizmi sadece fiili müdahalelerle ilgilenen bir teori olarak ortaya koyan Pettit, cumhuriyetçiliğin liberalizmden daha 'çekici' bir politik teori olduğunu göstermeye çalışır.

Liberalizmin yalnızca fiili müdahaleler ile ilgilendiği iddiası oldukça sorunlu kabullerden yola çıkar. Bu kabuller ise çağdaş liberalizmin yanlış yorumlanmasına dayanırlar ve liberalizmin basitleştirilmesine kıyasla daha ciddi sorunlara yol açarlar. Bir politik teorinin aktarılırken basitleştirilmesi başka, onun olduğundan çok başka bir şekilde anlaşılması ve aktarılması başkadır. Liberalizmin böyle bir yanlış yorumunu Skinner'da çok açık olarak görebiliriz. Ona göre liberalizm, yasa, insan hakları, yurttaşlık, ortak iyi, devletin toplumdaki rolü gibi birçok önemli konuya bakışta cumhuriyetçilik ile tam bir karşıtlık içindedir (Skinner 1990: 301-308). Örneğin o, liberallerin 'görünmez el' doktrinine bağlılıklarından<sup>3</sup>, insanların sahip oldukları hakların her zaman yerine getirmeleri gereken görevlerden daha değerli olduğunu düşüncülerinden ve bununla bağlantılı olarak yasalara her koşulda olumsuz olan yaklaşımlarından söz eder (Skinner 1990: 304-305, 307). Klasik liberalizme ya da 19. Yüzyıl liberalizmine ait olduğu söylenebilecek bu özellikler, Skinner'a göre çağdaş liberalizm tarafından da sahiplenilmektedir. Burada liberalizmin yanlış yorumlanmasını net bir şekilde görürüz. Alan Patten, Skinner'ın liberalizme atfettiği bu özelliklerin sol liberalizm tarafından zaten sahiplenilmediğini, sadece Rawls'ın *A Theory of Justice* adlı kitabına dayanarak gösterir. Rawls, görünmez el doktrinini savunmak şöyle dursun, bir toplumun adil olması için o topluma ait yurttaşların adalet duygusuna sahip olmaları ve adalet

<sup>3</sup> Pettit de görünmez el doktrinini liberalizm ile bağdaştırır (Pettit 1998: 265).



ilkelerine sadakat duymaları gerektiğini belirtir. Yine Skinner'ın düşündüğünün aksine çağdaş liberalizmde yasaya mutlak anlamda olumsuz bir bakış yoktur. Rawls, özgürlük için yarar sağlayacağı takdirde, çoğunluk yönetiminin anayasal düzenlemelerle kısıtlanabileceğini söyler (Patten 1996: 30-33). *A Theory of Justice*'den bu aktarmaları yapan Patten'a göre yurttaşlık ve kamusal erdemler konularında cumhuriyetçiler ile liberaller arasında felsefi bir ayrılık yoktur (Patten 1996: 36). Skinner, aynı Pettit gibi, kendi cumhuriyetçi konumunu ayırksılaştırmak için liberalizmi basitleştirir, hatta karikatürize eder.

Cumhuriyetçilerin liberalizme dair bu analizlerini nasıl temellendirmeye çalıştıklarını görmek oldukça önemlidir. Kendilerini belirli bir felsefi geleneğe bağlayan cumhuriyetçiler, liberalizmin modern politika felsefesindeki en önemli esin kaynağının Hobbes olduğunu söylerler (Pettit 1998: 62-71; Skinner, 1998: 6-11). Hobbes, tarihsel bağlamda 17. Yüzyıl İngiliz cumhuriyetçileri ile yaptığı polemikler nedeniyle de cumhuriyetçi geleneğin karşısında yer alan bir figürdür (Skinner 1984: 211-212). Gerçekten de Hobbes, modern felsefe içinde müdahalesizlik olarak özgürlüğü tutarlı şekilde savunan ilk filozoftur (Gaus 2000: 77-78). Ayrıca Hobbes'un özgürlük anlayışının liberalizmi belirli açılardan etkilediği de kesindir. Fakat bu özgürlük anlayışının çağdaş politika felsefesi için arkaik kaldığını söylemek, sanırım iddialı bir yorum olmayacaktır (Carter 2008: 62-63; Gaus 2000: 79-82). Çağdaş liberalizm, özgürlük konusunda Hobbes'un ardından çok yol almıştır. Cumhuriyetçilerin hatası, işte Hobbes ile çağdaş liberalizm arasındaki bu bağı fazlasıyla dolaysız algılamalarıdır (Rogers 2008: 804). Cumhuriyetçilere göre Hobbesçu özgürlük anlayışı temel bütün özelliklerini koruyarak kendisini çağdaş liberalizm içinde hala var etmektedir. Böylesi bir yorum ise, çağdaş liberalizmin, savunduğundan çok daha ilkel bir özgürlük anlayışının sözcülüğünü yaptığı iddiasına yol açar.

Sonuç olarak cumhuriyetçilerin liberalizme dair yanlış bir yorum geliştirdikleri ve kendi teorilerini bu yanlış yorumun eleştirilmesi üzerinden kurdukları itirazının haklı bir itiraz olduğunu söyleyebiliriz. Cumhuriyetçiler, böyle bir yanlış yorumlamayı kendi konumlarının özgün olduğunu söylemek ve

liberalizmin çözemediği sorunlara kendi teorilerinin çözüm bulacağı iddialarını temellendirmeye çalışmak için kullanırlar.

### 3.2. Cumhuriyetçiliğin Pozitif Yönüne Yapılan Eleştiriler

Cumhuriyetçiliğin pozitif yönüne yapılan eleştiriler iki grupta toplanabilir. İlk grupta yer alan eleştirilerin temel iddiası, cumhuriyetçi özgürlük anlayışının liberalizm tarafından kapsandığı ve dolayısıyla cumhuriyetçiliğin özgürlüğe dair özgün bir düşünce dile getirmediğidir. Bu tarz bir eleştiriyi ilk dile getiren kişi William Paley'dir (Pettit 1998: 106-107). Paley'e göre tahakkümsüzlük olarak özgürlük anlayışında tasvir edilen, özgürlük değil özgürlüğün korunmasıdır. Yani cumhuriyetçiler tahakkümsüzlüğün özgürlük olduğunu söylediklerinde aslında özgürlük ile özgürlüğü sağlayan koşulları, yani amaç ile aracı birbirine karıştırırlar. Bu itirazda örtük olarak bulunan düşünce, liberal özgürlük anlayışının ya da müdahalesizlik olarak özgürlüğün cumhuriyetçilerin yanlış bir şekilde özgürlük olarak anladıkları özgürlüğün güven altına alınmasıyla ilgilendikleri ve bu 'aracı' önemsedikleridir. Çağdaş politika felsefesi içinde benzer bir itiraz Robert Goodin tarafından dile getirilmiştir. Goodin müdahalesizlik olarak özgürlüğün tahakkümsüzlüğü barındırmak zorunda olduğunu, çünkü müdahaleyi engellemeye çalışan bir politik yapının aynı zamanda müdahale riskini de azaltmak için çaba göstereceğini belirtir:

Özgürlüğümüz güvence altına alınmasına, yalnızca, özgürlüğümüze değer verdiğimiz için değer veririz... Bir kişinin müdahaleden muaf olması hakkındaki liberal kaygı, mantıksal olarak, bir kişinin müdahaleden muaf olmasının güvence altına alınmasına uzanır. Tarihsel olarak liberaller bu konuda ihmalkâr (ya da daha kötü) olmuş olabilirler. Ama mantıksal olarak, destekledikleri özgürlüğün dayanıklılığını herhangi bir cumhuriyetçi kadar önemseyebilirler (ve kendi prensiplerinin içsel mantığı gereği önemsemelidirler) (aktaran Costa 2009: 405).

Bu eleştirinin başlangıç noktası cumhuriyetçiliğe dair doğru bir değerlendirmeyi içerir. Bu değerlendirmeye göre, cumhuriyetçiler, liberalizmin sadece fiili müdahale ile ilgilendiğini ve onun müdahalenin ortaya çıkış koşullarını değiştirmeyi umursamadığını düşünürler. Yani cumhuriyetçilere göre müdahalesizlik olarak

özgürlük taraftarları müdahale riskini yok etmek için herhangi bir çaba göstermezler. Yukarıda da göstermeye çalıştığım gibi cumhuriyetçiliğin liberal özgürlük anlayışına dair bu düşüncesi yanlış bir yorumun sonucudur. Cumhuriyetçiler çağdaş liberalizm ile Hobbes'u gereğinden fazla bağdaştırırlar ve bunun sonucunda da liberal düşünürleri tek tipleştirirler. Bu nedenle cumhuriyetçiliğe yapılan bu eleştirinin başlangıç noktası doğru bir noktaya dayanır. Peki, ama bu eleştirinin devamı da aynı şekilde doğru mudur? Gerçekten de müdahalesizlik olarak özgürlük, tahakkümsüzlük olarak özgürlük şeklinde adlandırılan cumhuriyetçi özgürlük anlayışını içerir mi? Cumhuriyetçilerin politik özgürlük tartışmasına dair ortaya attıkları iddialar özgün değil midir?

Bazı cumhuriyetçiler liberalizmin sadece fiili müdahale ile değil, müdahalenin ortaya çıkış koşullarıyla da ilgilendiğini kabul ederler ama yine de müdahalesizlik olarak özgürlük ile tahakkümsüzlük olarak özgürlük arasında bir fark olduğunu iddia ederler. Onlara göre bu farklılık, liberalizm ile cumhuriyetçiliğin müdahale riskine, yani özgürlüğün korunmasına bakışlarında ortaya çıkar (Costa 2009: 406-407). Müdahalesizlik olarak özgürlüğü savunanlar için, fiili müdahale yokluğunda müdahale riskinin en çok olduğu alanlar en tehlikeli alanlardır. Yani özgürlüğün korunması için, öncelikle müdahale riskinin en fazla olduğu alanlardaki risk ortadan kaldırılmalıdır. Bu bakış açısına göre, müdahale riskinin fazlalığı özgürlüğün yok olması tehlikesinin olasılığı ile doğru orantılıdır. Bu nedenle politik yaşamda özgürlüğün korunması ve artırılması için müdahale riskleri arasında bir sıralama yapılmalı ve riskin en fazla olduğu alanlardaki müdahale ihtimalinin ortadan kaldırılmasına ya da azaltılmasına öncelik verilmelidir.

Cumhuriyetçi özgürlük anlayışı için ise, yine bu iddiaya göre, böyle bir risk sıralaması anlamlı değildir. Tahakkümün özgürlüğü yok ettiği söylendiğinde ve tahakküm fiili müdahaleler dışında keyfi müdahalede bulunma gücüne sahip olma olarak da anlaşıldığında; bütün müdahale risklerinin, tabi ki keyfiyet içermeleri şartıyla, özgürlüğü yok ettiği söylenir. Cumhuriyetçiler için müdahalede bulunma ihtimali en yüksek olan ile en düşük olan arasında, özgürlük söz konusu olduğunda, herhangi bir farklılık yoktur. Onlar her türlü keyfi müdahale ihtimalinin özgürlüğü

aynı derecede tehdit ettiğini söylerler. Yani müdahalede bulunma riski ne kadar fazla ya da az olursa olsun, bir diğeri üzerinde tahakküm kuran kişi onun özgürlüğünü yok etmiş olur. Bu nedenle politik yaşamda, müdahale riskine bakılmaksızın her türlü tahakküm ilişkisinin yok olması için çaba gösterilmelidir.

Cumhuriyetçi özgürlük anlayışının özgün olduğuna dair yukarıda bahsettiğim iddia doğru olmaktan uzaktır. Teoride, tahakkümsüzlük olarak özgürlüğün her türlü tahakküm ilişkisini yok etmek için çaba göstereceği açıktır. Fakat yine teoride, müdahalesizlik olarak özgürlüğü savunanların da aynı şekilde davranacağını belirtmemiz gerekir. Onlar da insanların tam anlamıyla müdahaleden muaf olmaları için çaba harcarlar ve her türlü müdahalenin karşısında yer alırlar. Pratikte ise, müdahalesizlik olarak özgürlük taraftarları gibi tahakkümsüzlük olarak özgürlük taraftarları da belirli bir öncelik sıralaması yaparlar. İkinci bölümde bahsettiğim tahakkümsüzlüğün yaygınlığı ve yoğunluğu kavramlarına başvuran Pettit, böyle bir sıralamanın nasıl yapılacağını açıklamaya çalışır (Pettit 1998: 143-148). Ona göre hangi oranda yaygınlığa ya da yoğunluğa öncelik verilmesi, tekil olguların özelliklerine bağlı olarak çeşitlilik gösterir (Pettit 1998: 144). Fakat daha genel bir perspektiften bakıldığında öncelik, tahakkümsüzlüğün yoğunluğunu arttırmak olmalıdır:

Devlete atfedilen amaç insanların tahakkümsüzlüğü yaşamadaki yoğunluklarını artırmak ve bu amaca ulaştıktan sonra tahakkümden uzak seçim alanlarını genişletebilecek müsamahakâr ve yaygınlaştırıcı araçlar bulmak için yapılabilecek her şeyi yapmak olacaktır (Pettit 1998:147)

Yani Pettit, her ne kadar tahakkümün tamamen ortadan kaldırılması gerektiğini söylese de, pratikte, tahakkümsüzlüğün artırılması için belirli bir öncelik sıralaması yapar. Bu ise liberalizm ile cumhuriyetçiliğin özgürlük anlayışları arasında olması gereken farkı hem teoride hem de pratikte silikleştirir. Bu iki politik teorinin özgürlüğe dair verdikleri tanımlar arasında farklılık olsa da, toplum içinde özgürlüğün artırılmasına dair yöntemleri büyük oranda benzemektedir. Ayrıca müdahalesizlik olarak özgürlüğün, özgürlüğün güven altına alınmasıyla da ilgilendiğini ve teoride bu güvenliğin sağlanmasını da özgür olmanın gerekli koşulu olarak anladığını kabul edersek, cumhuriyetçi özgürlük anlayışının liberalizm

dışında bir varlık alanına sahip olamama riskiyle karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz.

Cumhuriyetçiliğin pozitif yönüne yapılan eleştirilerden ikinci bir grupta toplanabilecek olanları, bu politik teorinin yüzleşmek zorunda olduğu en büyük güçlükleri içerir. Bu eleştirilerin önemi, onların iddialarını cumhuriyetçilik dışında herhangi bir teoriye atıf yapmadan, sadece cumhuriyetçi özgürlük anlayışına dayandırmalarıdır. Söz konusu eleştirilerin temel iddiası, tahakkümsüzlük olarak özgürlük kavramının teorik planda net olarak açıklanmamış olduğu ve bu nedenle de bir ideal olarak politik düzenlemelerde kullanılamayacak kadar bulanık kaldığıdır (Costa 2007; Herzog 1986; McMahon 2005). Tahakkümsüzlük olarak özgürlük anlayışının, keyfi olmayan müdahaleleri özgürlüğü kısıtlamayan eylemler olarak gördüğü düşünülürse, bu anlayıştaki en problemlili kavramın keyfiyet olduğu görülebilir. Keyfiyetin ne olduğu ve hangi eylemlerin keyfi sayılıp hangilerin sayılamayacağı problemi, cumhuriyetçi özgürlük anlayışının zayıf karnıdır.

Cumhuriyetçi özgürlük anlayışına göre, devlet ile yurttaşlar arasındaki ilişkinin tahakküm yaratmaması için devletin müdahalelerinin keyfi bir temele dayanmaması gerekir. Pettit'e göre, bu ilişkide keyfiyetin olmaması, ancak ve ancak devletin, yurttaşlarının ortak iyisini göz önüne alarak eylemde bulunmasıyla sağlanabilir (Pettit 1998: 96-97). Fakat Pettit ortak iyinin ne olduğuna dair net hiçbir tanım vermez. Onun ortak iyiye dair söylediği en net ifade şudur: "Bir iyi, aynı zamanda grubun diğer fertleri için arttırılmadıkça (ya da azaltılmadıkça) ilgili grubun herhangi bir ferdi için arttırılmadığı (ya da azaltılmadığı) takdirde ortak olacaktır" (Pettit 1998: 167). Fakat bu tanım sadece formel bir tanım olduğu, yani içerikten yoksun olduğu için politik yaşamda devlet tarafından rehber alınamaz. İşte bu nedenle Pettit, devletin eylemlerinin keyfi olmasını engelleyecek yapının itiraz edilebilirliğe dayanan bir demokrasi olduğunu belirtir. (Pettit 1998: 241-244) Yani yurttaşların çeşitli konularla ilgili fikirleri ve bu fikirlere dayanan kararları devlet müdahalelerinin keyfi olmasını önler. Christopher McMahon tam da böyle bir noktadan cumhuriyetçi özgürlüğü eleştirir. McMahon'a göre tahakkümsüzlük politik bir ideal olamayacak kadar belirsiz bir ilkedir (McMahon 2005: 72-76). Bir toplumdaki bütün yurttaşların onay vereceği bir kararın var olması pratikte mümkün

olmadığı için, devlet eylemlerinin hangilerinin keyfi olup olmayacağını demokratik karar mekanizmaları belirleyecektir. Böyle bir sistemde ise, çoğunluk kararının keyfi olmayanın ne olduğunu belirleyeceği açıktır. Bu durumda da tahakkümsüzlük değişmeyen bir ilke olarak değil, yurttaşların değişebilen kararlarına dayanan bir yol haritası olarak iş görür (McMahon 2005: 91). Yani devlet müdahalelerinin özgürlüğü azaltmamasının koşulu, bu müdahalelerin yurttaşların düşünceleri ile uyum içinde olmasıdır.

Pettit, McMahon'a cevabında keyfi olmamanın karar mekanizmaları tarafından belirlenmediğini, tam tersine belirli bir keyfi olmama tarifinin devlete müdahalede bulunma yetkisi tanıdığını söyler (Pettit 2006: 279). Toplumsal hayattaki ilişkileri kişiler arası ve devletle yurttaşlar arası olmak üzere ikiye ayıran Pettit, farklı yerlerde bu iki ilişki türü için de birer keyfi olmama tanımı verir. Kişiler arası ilişkiler söz konusu olduğunda, keyfi olmayan müdahaleler müdahale edilenin rasyonel öncelik ve isteklerini göz ardı etmeyen müdahaleler olarak tanımlanır (Pettit 2004: 152). Devletin keyfi olmayan politikaları ise yurttaşların ortak iyisine dayanmak zorundadır ve bu ortak iyi de yurttaşların hepsinin kabul edilebilir bulması gereken önerilerdir. Kabul edilebilir önerilerin kriteri ise, bu söz konusu önerilerin yurttaşların utanmadan ve çekinmeden tartışmalarda ortaya koyabilecekleri öneriler olmasıdır (Pettit 2001: 156). Pettit, keyfi olmamaya dair verdiği bu tanımlarla keyfi olmamanın ne olduğunu netleştirmek şöyle dursun, onu daha da belirsiz hale getirir. Bu iki tanım da, oldukça muğlak olarak aktarılan ve net olarak tanımlanmayan birer kavram vardır. Bunlar rasyonalite ve utançtır. Bu kavramları net bir şekilde betimlemeyen Pettit, onların üzerine oturttuğu keyfi olmamayı da netlikten uzak bir şekilde tanımlamış olur (Costa 2007: 296-297).

Cumhuriyetçilik, politika felsefesi içinde kendi fikirlerini ve iddialarını ortaya koyarken, eş zamanlı olarak liberalizmi eleştirir ve kendisini liberalizmin karşısına koyar. Fakat cumhuriyetçilerin liberalizm yorumu, yanlış ön kabullere dayanan yanlış bir analizin sonucudur. Bu nedenle onlar haksız bir biçimde müdahalesizlik olarak özgürlüğün müdahale riskiyle hiçbir şekilde ilgilenmediklerini söylemişlerdir. Bu iddianın doğru bir iddia olmaması dışında, cumhuriyetçi özgürlük anlayışı müdahalesizlik olarak özgürlük anlayışının dışında

kendisine ait bir alan da yaratamamaktadır. Çünkü cumhuriyetçilik liberal özgürlük yaklaşımının tahakkümsüzlük olarak özgürlüğü içerdiği eleştirisine tatmin edici bir cevap verememiştir. Ayrıca cumhuriyetçiler, özgürlük anlayışlarındaki kavramların belirsiz ve muğlak olduğu itirazına da net bir cevap verememişlerdir. Sonraki bölümde cumhuriyetçiliğin karşılaştığı bu problemlerin, cumhuriyetçilik içindeki temel bir eksikliğin sonucu olduğunu göstermeye çalışacağım.

### 3.3 Cumhuriyetçilikte Ortak İyiye Dair Bir Tanımın Eksikliği

Cumhuriyetçiler, bulduklarını iddia ettikleri konum hakkında ne söylerlerse söylesinler, fikirleriyle ve iddialarıyla liberalizmin çok da uzağında yer alamamaktadırlar. Mükemmeliyetçiliği ve ahlakçılığı reddeden ve politik katılımın araçsal önemine vurgu yapan Pettit ve Skinner gibi düşünürler, tek tipleştirdikleri bir liberalizm yorumunu radikalleştirerek kendi konumlarının özgün olduğunu göstermek isterler. Rakibi üzerinden kendini var etmeye çalışan böyle bir anlayış en baştan problemlili bir anlayıştır: “Ayrıca Pettit, kendi özgürlük kavramının negatif özgürlüğe olan üstünlüklerini göstererek ilerlediği sayfalar boyunca, kendi pozisyonunu relatif bir pozisyon, bağımlı bir pozisyon haline getirir” (Zelyüt 1998: 133).

Cumhuriyetçiliğin liberalizm ile birçok ortak noktası olduğu Pettit tarafından bile kabul edilir: “Ben tahakkümsüzlük olarak özgürlük nosyonunun, üzerinde fikir birliğine vardığımız ön kabullerimizin birçoğu ile uyum içinde olduğuna, hâlihazırda kurumlarımızın birçoğunun yapısına işlemiş aranan özellikler barındırdığına inanıyorum” (Pettit 1998: 26). Her müdahalenin özgürlüğü kısıtlamadığını söyleyen Pettit’e kıyasla, Skinner, iddialarının özgün olduğunu gösterme konusunda çok daha sıkıntılı bir pozisyonadadır. Müdahaleyi, müdahalesizlik olarak özgürlüğü savunanlar gibi anlayan Skinner’ın, kendi konumunun liberallerden farklılığını liberalizme dair yanlış bir yoruma başvurmadan göstermesi oldukça zordur. Cumhuriyetçiler yurttaşlık, yasaya bakış gibi konularda liberallerden farklı bir anlayışa sahip olduklarını belirtirler ama Patten’in Rawls’ı temele alarak gösterdiği gibi, çağdaş

liberalizmin bu konulara yaklaşımı cumhuriyetçilerden hiç de farklı değildir (Patten 1996: 30-33).

Cumhuriyetçiler sadece ortaya koydukları fikirlerle değil ortaya koyamadıklarıyla da liberalizmin birçok ön kabulüne bağlıdırlar. Örneğin Pettit, tahakkümsüzlük olarak özgürlük anlayışının ahlaki bir yanının olmadığını özellikle belirtir (Pettit 1998: 83). Komünitaryenizmin ahlakçı bakışını en baştan reddeden biri için bu çok normaldir. Liberalizm-komünitaryenizm karşıtlığının sahte bir ikililik yarattığını söylemesine rağmen, Pettit, ahlakçılığa bakış söz konusu olduğunda liberaller kadar sert bir biçimde onu mahkûm eder. Teorisinde ahlak dışı tanımlar vermesi gerektiğini düşünmesi, onun keyfi olmayan müdahaleyi tanımlamak için rasyonalite ve utanç gibi iyi betimleyemediği ve politik hayat için fazlasıyla muğlâk kavramlar kullanmasına neden olur.

Pettit ve Skinner gibi düşünürlerin iddialarının tersine, liberalizme tehlikeli şekilde yakın duran cumhuriyetçilik için “mebzul miktardaki liberal teorilerden bir yenisi” (Zelyüt 1998: 135) demek pekâlâ mümkündür. Ayrıca, Don Herzog’un yaklaşık otuz yıl önce dile getirdiği şu ifade hala güncelliğini korumaktadır: “[...] eğer sorun liberalizm ise, cumhuriyetçiliğin nasıl bir çözüm olabileceğini görmek güçtür” (Herzog 1986: 490).

Liberalizme oldukça yakın bir konumda olan cumhuriyetçiler, kendi teorilerinin liberalizme gerçek bir alternatif olduğunu göstermeye çalışırlar. Bunun için de liberalizmin yanlış bir yorumunu rakipleri olarak görürler ve aktarırlar. Fakat politik katılımın içsel değerini reddeden ve yurttaşlığın sadece araçsal bir değeri olduğunu savunan cumhuriyetçiler için devletin amacı, insanların kişisel iyilerinin peşlerinden koşmalarını sağlamaktır. Ama cumhuriyetçilik, ortak iyi kavramını bu ön kabullere dayanarak tam olarak açıklayamamaktadır. Keyfi olmayan müdahalelerin özgürlüğü azaltmadığını söyleyen ve devletin keyfi olmayan müdahalesinin ortak iyiye uygun müdahale olduğunu göstermeye çalışan Pettit için bu kavram hayati bir önemdedir (Pettit 1998: 96-98). Tam da bireysel iyilere yapılan bu vurgu nedeniyle, Pettit’in ortak iyiye dair düşünceleri netlikten uzak kalır ve teorisine sağlıklı bir şekilde eklenemez. Cumhuriyetçiliğin tam da merkezinde olması gereken ortak iyi tasarımı, bu teorinin tutarlı bir bütün olmasına izin



vermeyecek kadar muğlâktır. Ortak iyinin net bir şekilde tanımlanmaması, Pettit'in kişiler arası tahakkümsüzlüğü devlet ile yurttaşlar arasındaki tahakkümsüzlükten daha iyi bir şekilde açıklayabilmesinin de nedenidir (Costa 2007: 302-303). Keyfi olmamayı kişiler arasındaki ilişkilerde tanımlamak, devlet ile yurttaşlar arasındaki ilişkide tanımlamaktan daha kolaydır. Fakat işin içine ortak iyi girdiğinde, Pettit'in teorisi bulanıklaşır.

Bu bölümde ayrıntılı olarak açıklamaya çalıştığım üç ayrı eleştiriden sonuncusunun hedef aldığı noktanın temelinde, tam da cumhuriyetçiliğin ortak iyiye dair tutarlı ve net bir tanım verememesi yatmaktadır. Çünkü cumhuriyetçi teoride tahakkümsüzlüğün bir politik ideal olarak kullanılamayacak kadar bulanık olmasının nedeni, cumhuriyetçilerin kullandıkları ortak iyi kavramının kendisinin bulanık olmasıdır. Netlikten uzak bir ortak iyi kavramının üzerinden keyfiyetin ne olduğunun açıklanmaya çalışılması problemlere yol açacaktır. Çünkü devletin müdahalelerinin keyfi olmamasını sağlayan koşul, bu müdahalelerin yurttaşların ortak iyisinin göz önüne alınarak yapılmasıdır. Ortak iyinin tam olarak açıklanamadığı durumda, hangi müdahalelerin keyfi olduğu ve hangilerinin keyfi olmadığı anlaşılamayacaktır. Keyfi olan müdahale ile keyfi olmayan müdahale arasındaki ayrımın ayrıntılı bir şekilde yapılamadığı böyle bir durumda ise, tahakkümsüzlük kavramının kendisi belirsiz kalmaya mahkûmdur. Çünkü keyfiyet kavramı, cumhuriyetçilerin tahakküm tanımlarının en önemli parçasıdır. Cumhuriyetçiliğe göre, keyfi müdahalelerin gerçekleştirilmesi kadar, onların gerçekleştirilme riski de tahakküm ilişkilerine neden olur. Keyfi olmayan müdahaleler söz konusu olduğunda ise, cumhuriyetçilikte, bu tarz müdahalelerin fiili olarak uygulanıyor olsalar bile kişilerin özgürlüğünü azaltmadıkları; yani tahakkümsüzlüğün toplumda gerçekleştirilmesi amacına zarar vermedikleri söylenir. Özet olarak denebilir ki, iyi açıklanmış bir ortak iyi kavramı, keyfiyetin ne olduğu ile ne olmadığını tam olarak açıklanmasına yardım edecektir ve bu durumda da tahakkümsüzlük, politik bir ideal olarak kullanılabilir kadar tutarlı bir kavram haline gelecektir.

Bir politik teorinin, toplumda gerçekleştirilmesi gerektiğini iddia ettiği bir ideali net olarak tanımlamış olması önemlidir. Fakat cumhuriyetçilik, tahakkümsüzlük kavramını muğlaklıktan kurtarsa bile, sadece bu sayede, özgün bir

politika teorisi olarak var olamama tehlikesinden kurtulmuş olmaz. Bu da bizi, yukarıda bahsettiğim eleştirilerin ikincisine götürür. Tahakkümsüzlük olarak özgürlük yaklaşımı, net kavramlara sahip olsa bile, liberal özgürlük anlayışının dışında var olmayı nasıl başaracaktır? Pettit'in, cumhuriyetçi özgürlük anlayışını negatif özgürlük ile pozitif özgürlüğü sentezleyen bir yaklaşım olarak gösterme çabasına rağmen, bu haliyle tahakkümsüzlük olarak özgürlük aslında negatif bir özgürlük anlayışdır. Ama cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımının negatif özgürlük içinde kalması, onun liberalizmin dışında bir varlık alanına sahip olamamasının da nedenidir. Cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımı, liberal özgürlük yaklaşımından farklı bir özgürlük tasarımına sahip olmak istiyorsa, bunu, müdahalesiz tahakküm ile birlikte tahakkümsüz müdahaleye de dayanarak yapmak zorundadır. Çünkü bu şekilde, yani her fiili müdahalenin özgürlüğü azaltmadığını söyleyerek, cumhuriyetçilik negatif özgürlük ile pozitif özgürlüğü sentezleyebilir. Peki Pettit tahakkümsüz müdahaleden bahsetmekle birlikte neden onu net olarak açıklayamamaktadır? Bunun nedeni de, cumhuriyetçilerin ortak iyi kavramını açıklamada başarısız kalmalarıdır. Tahakkümün netlikle açıklanamaması, Pettit'i, devletin yurttaşları üzerinde, onların özgürlüklerini azaltmadan gerçekleştirebileceği müdahaleler konusunda çekingen bir şekilde konuşmaya itmektedir (Pettit 1998: 96-98). Çünkü keyfi olmayan müdahaleleri net olarak açıklayamamak, devletin müdahalelerinin kendisine göre değerlendirileceği kriterin bulanık kalmasına yol açar; bu ise politik yaşamda oldukça tehlikeli sorunlara yol açabilir. Cumhuriyetçilerin, liberallerin müdahalesiz tahakküm ile kendilerinin de ilgilendiği ve bu kavramın özgürlüğün güvenlik altına alınması demek olduğu eleştirilerine karşı, tahakkümsüz müdahale kavramını teorileri içinde daha merkezi bir yere koymaları gerekir. Bu yapıldığında, cumhuriyetçilik liberalizmden farklı bir noktada kendine bir alan açabilecek ve Pettit'in yapmaya çalıştığı gibi, negatif özgürlük ile pozitif özgürlüğü sentezleyebilecektir. Fakat cumhuriyetçilerin bunu yapabilmeleri, tahakkümsüzlük kavramını net olarak tanımlamalarına bağlıdır. Bu ise, yukarıda açıklamaya çalıştığım gibi, ancak ortak iyiye dair tatmin edici bir tanım ile olanaklı hale gelir.

Yine bu bölümde cumhuriyetçiliğin, liberalizmi yanlış anlamasının ve aktarmasının nedeninin, onun liberalizmden bağımsız bir şekilde var olamaması

sorunuyla doğrudan ilişkili olduğunu belirtmişim. Bu ilişki göz önüne alındığında, ortak iyinin tanımlanması ile birlikte özgün bir alana sahip olabilecek olan cumhuriyetçiliğin, liberalizmin yanlış bir yorumuna dayanması sorunundan da kolaylıkla kurtulabileceği görülecektir. Çünkü cumhuriyetçilerin çağdaş liberalizme dair yanlış analizlerinin nedeni, onların kendilerini liberalizmden ayırma ihtiyaçlarının bir sonucudur. Ama gerçek anlamda liberalizm ile arasına mesafe koyabilen bir cumhuriyetçilik, kendisi dışındaki politik teoriler hakkında böyle yanlış yorumlara ihtiyaç duymayacaktır.

Sonuç olarak denebilir ki, cumhuriyetçilik, ortaya koyduğu kavramları net olarak tanımlayamamakta ve liberalizme dair yanlış bir yoruma dayanan bütün özgünlük iddialarına rağmen politika felsefesinde kendisine ait bir alan açamamaktadır. Cumhuriyetçiliğin çok ciddi eleştirilere de maruz kalmasına neden olan bu sorunlar, bu politik teori içindeki temel bir eksiklikten kaynaklanmaktadır. Bu eksiklik, ortak iyi kavramının cumhuriyetçiler tarafından net olarak tanımlanamamış olmasıdır. Ortak iyiye dair, belirsizlikten uzak bir açıklama geliştirmek, cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımının temelinde yer alan tahakkümsüzlük kavramını muğlaklıktan kurtaracak ve böylece cumhuriyetçilerin tahakkümsüz müdahale kavramını tatmin edici bir şekilde açıklamalarını sağlayacaktır. Tahakkümsüz müdahaleye yapılan bu vurgu, cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımının, negatif özgürlük ile pozitif özgürlüğü sentezleyebilmesine ve cumhuriyetçilik ile liberalizm arasında gerçek bir fark oluşmasına yardım edecektir. Böyle bir farkın var oluşu, cumhuriyetçilerin çağdaş liberalizm hakkında daha sağlıklı yorumlar geliştirmesinin de önünü açacaktır.

## SONUÇ

Cumhuriyetçilik, 1970'lerde başlayan liberal-komünitaryen tartışmasının verimli bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Özgün bir politik teori yaratma iddiasındaki cumhuriyetçiler, liberalizmden ve komünitaryenizmden olduğu kadar yurttaşlık hümanizminden de beslenmiş ve bu teorilerin bir sentezini oluşturmaya çalışmışlardır. Onlar kendi iddialarını ortaya koyarlarken, çağdaş politika felsefesinin hâkim görüşü olan liberalizmi eleştirmişler ve politik yaşam için, cumhuriyetçiliğin liberalizmden daha iyi bir alternatif olduğunu temellendirmeye çalışmışlardır. Teorilerinin temeline ise, tahakkümsüzlük olarak özgürlük olarak adlandırdıkları özgürlük yaklaşımını koymuşlardır. İkinci bölümde ayrıntılı olarak anlatmaya çalıştığım bu özgürlük yaklaşımı ve ona dair yapılan tartışmalar, cumhuriyetçiliğin çağdaş politika felsefesine en önemli katkısı olmuştur.

Müdahalesizlik olarak özgürlük anlayışına gerçek bir alternatif olma iddiasıyla ortaya konan tahakkümsüzlük olarak özgürlük yaklaşımı, politika felsefesi içinde birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Üçüncü bölümün başında bu eleştirilerin iki ayrı grupta toplanabileceğini belirtmiştim. İlk grupta yer alan eleştiriler, cumhuriyetçiliğin negatif yönüne yapılan eleştirilerdir ve bu söz konusu eleştiriler cumhuriyetçilerin liberalizme dair öne sürdükleri düşüncelerin yanlış dayanakları olduğunu söylerler. İkinci grupta yer alan eleştiriler ise, cumhuriyetçiliğin pozitif yönüne yapılan eleştirilerdir. Bu eleştirilerin bir kısmı, cumhuriyetçi özgürlük yaklaşımının özgün bir iddia dile getirmediğini ve liberal özgürlük yaklaşımı tarafından zaten önemsenen olgulara vurgu yapmaktan başka politik özgürlük problemine herhangi bir katkısı olmadığını söylerler. Bu eleştirilerin diğer bir kısmı ise, cumhuriyetçilik tarafından ortaya konan kavramların yeterince net bir şekilde tanımlanmadığını ve bu nedenle de onlar üzerinden açıklanan tahakkümsüzlüğün politik bir ideal olarak kullanılamayacağını belirtmişlerdir. Üçüncü bölümde, bu üç ayrı eleştirinin de neden haklı eleştiriler olduklarını ve cumhuriyetçi teoride bulunan temel bir sorunun, ortak iyinin net bir şekilde açıklanmaması sorununun, bu eleştirilerin nedeni olduğunu göstermeye çalıştım. Burada ise, ahlakçı bir bakış açısı

benimsemenin, cumhuriyetçilere ortak iyi kavramını net bir şekilde tanımlama konusunda nasıl yardım edebileceğine dair fikirlerimi açıklamak istiyorum.

Ortak iyiye dair net bir tanım yapmak cumhuriyetçiliği daha tutarlı bir teori haline getirecek ve onun liberalizmden teorik anlamda uzaklaşmasına yardım edecektir. Tabii ki hiçbir politik teorinin temel derdi, diğer politik teorilere olan uzaklığı veya yakınlığı değildir. Fakat özgün olma iddiasındaki her politik teorinin kendine ait bir alanı olması gerekir. Fakat cumhuriyetçilik, liberalizm ile paylaştığı ön kabuller nedeniyle kendisi için böyle bir alan yaratmakta zorlanmaktadır. Bu ön kabullerden bir diğeri de komünitaryenizme karşı olan tutum ve buna bağlı olarak ahlakçılığı reddetmedir. Ama bu tutum, liberalizmin tersine cumhuriyetçilik için büyük bir problem yaratır. Çünkü ahlak ile politikayı birbirinden ayıran ve ahlakçı açıklamaları reddeden, kişilerin amacının kendi kişisel iyilerinin peşinden koşmak olduğunu söyleyen bir politik teori için ortak iyiyi kesin şekilde tanımlamak, ahlakçı bir teori için olduğundan çok daha zordur. Bu nedenle, cumhuriyetçilik kendisini aynı zamanda ahlakçı bir politik teori olarak da ortaya koyarsa, onun ortak iyiye dair iddialarını netleştirmesi çok daha kolay olacaktır. Cumhuriyetçilik ahlakçı bir ortak iyi kavramı ortaya koyarsa, sisteminin merkezindeki ortak iyi kavramını sağlam temellere dayamış olur.

Ahlakçılığın, bütüncül bir ortak iyi kavramı oluşturmak için sağlam bir temel olarak kullanılabilmesine dair en iyi örnek bizzat Machiavelli'nin kendisinden verilebilir. Bütün cumhuriyetçilerin sahiplendiği ve cumhuriyetçi gelenek içindeki temel yapıtlardan biri olarak kabul edilen *Söylevleri*'nde o, ortak iyiye dair söylediklerini her zaman belirli bir ahlaki anlayışa dayandırır.<sup>4</sup> Machiavelli'ye göre iyi ahlak ve iyi yasalar, bir devletteki özgürlüğün korunmasına yardım ederler. Ahlak ve yasa ise, amaçlanan özgürlüğü sağlamak için birbirlerinden destek görmek zorundadırlar; “Çünkü tıpkı iyi ahlakın sürdürülmesi zorunluysa, yasalara gereksinim olduğu gibi, bu yasaların da yerine getirilmesi zorunluysa, iyi ahlaka

<sup>4</sup> Machiavelli *Söylevler*'de bizim bugün anladığımız anlamıyla ortak iyi kavramını kullanmaz. Onun için temel amaç bir devletin özgür olmasıdır (Machiavelli 2009: 38-44, 173, 517). Machiavelli bütün kitap boyunca özgürlüklerini kazanmak ve kaybetmemek için devletlerin ne yapmaları gerektiğini anlatır. Ama Machiavelli için bir devletin özgür olması, sadece yurttaşlarının özgür olmasını sağladığı için önemli değildir. Ona göre yalnızca özgür devletler istediklerini elde edecek güce ulaşabilirler (Machiavelli 2009: 224). Yani yalnızca özgür devletler politik anlamda başarılı olabilirler (Machiavelli 2009: 229).

gereksinim olur” (Machiavelli 2009: 93). Fakat yine de Machiavelli önceliği iyi yasalara verir. Bunun nedeni ise onun, insanların doğal olarak kötüye eğilimli olduğunu düşünmesidir (Machiavelli 2009: 36). Fakat böyle bir düşünce, en başından ahlaki anlamda bir iyi-kötü tasarımı içerir. Böyle bir ahlaki tasarım *Söylevler*’in tamamına yayılmış durumdadır. Örneğin kitabın bir bölümüne şöyle bir başlık konmuştur: “İnsanlar Nasıl Tümüyle İyi Ya Da Kötü Olunacağını Nadiren Anlar” (Machiavelli 2009: 114).

Cumhuriyetçiliğin ahlakçı bir politik teori olmasının, ona, ortak iyinin net bir şekilde tanımlanması konusunda yardım edebilecek olması dışında sağlayacağı bir yarar daha vardır. Cumhuriyetçilik kendisi dışındaki hiçbir politik teorinin vurgulamadığı kadar yurttaşlığın önemini vurgular. Yurttaşlık ve iyi yurttaşın sahip olması gereken özellikler olan kamusal erdemler ise, kendi başlarına ve ahlaktan bağımsız olarak ele alındıklarında, yaşayabilirlik problemiyle karşı karşıya kalırlar (Weithman 2004: 284). Yaşayabilirlik problemi dendiğinde anlaşılması gereken, politik yaşamda kamusal erdemlerin yurttaşlar tarafından sahiplenilmesinin nasıl gerçekleştirileceği problemidir. Cumhuriyetçiler, ahlakçı bir anlayıştan uzak bir şekilde kamusal erdemleri erdemlerden ayırırlar ama aynı zamanda politik yapının düzgün işleminin en önemli koşullarından birisinin yurttaşların erdemli davranmaları olduğunu söylerler. Fakat bu durumda, insanların bu kamusal erdemlerin önemine nasıl ikna edileceği sorusu ortaya çıkar. Bir politik yapı içinde yaşayan insanların kamusal erdemleri ve bu erdemlere uygun davranışları ertelemesi ya da önemsememesi her zaman mümkündür. Kamusal erdemleri yalnızca kamusal erdemler olarak ele almak ve bunların bütün yurttaşlar tarafından sahiplenilmesini sağlamaya çalışmak, politik yaşam içinde neredeyse imkânsızdır. Ama bunun yerine ahlakçı bir yaklaşım benimsendiğinde ve kamusal erdemler ile ahlaki erdemler birbirine bağlandığında, toplum içindeki bireylerin devletin yurttaşları olarak erdemli bir şekilde hareket etmeleri daha kolay gerçekleştirilebilir. Çünkü insanlar iyi yurttaşlar olarak eylemde bulunmayı erteleyebilirler, ama ahlaki birer özne olarak eylemde bulunmayı erteleyemezler (Weithman 2004: 306). Böyle bir ahlakçı görüşe göre, insanı bir insan olarak iyi yapan erdemler onu aynı zamanda iyi bir yurttaş yapar. Bu nedenle eğer cumhuriyetçilik kamusal erdemlere sahip yurttaşların

yaratılmasının yollarını araştırmaya devam etmek istiyorsa, bunu ahlakçı bir yaklaşım benimseyerek yapması kendisi için çok daha uygundur.

Cumhuriyetçiliğin ahlakçı bir yaklaşımı benimsemesinin, onun kendine ait bir alana sahip olabilmesine yardım edeceğini belirtmiştim. Fakat bu iddiaya, benim cumhuriyetçiliğin liberalizme fazla yakın durduğu eleştirime benzer bir eleştiri getirilebilir. Ahlakçılığı benimseyen bir cumhuriyetçilik, bu yaklaşımıyla, komünitaryenizmin içinde yok olma tehlikesiyle yüz yüze kalmaz mı? Liberalizmden uzaklaşma çabası, cumhuriyetçiliği bu sefer de komünitaryenizme benzetmez mi? Ahlakçı bir cumhuriyetçiliğin, bu tehlikeden korunmak için, komünitaryenizm ile arasında var olan önemli bir farkı her fırsatta vurgulaması gerekir. Bu fark, bu söz konusu iki politika teorisinin politikanın ne olduğuna dair ön kabullerinde ortaya çıkar. Komünitaryenlere göre politika, toplumda paylaşılan belirli politika öncesi değerlerin ifade edilmesi ve ortaya konması demektir. Cumhuriyetçiler ise, politik kurumların varlığının ve düzenlenme biçiminin politikanın temeli olduğunu iddia ederler (Honohan 2002: 1). Bu ön kabullerden çıkan sonuç şudur: Komünitaryenizme göre ortak iyi, toplumların geleneklerine ve yaşam biçimlerine bağlı olarak oluşturulur. Yani ortak iyi kültürel göreliliğe dayanan bir kavramdır. Cumhuriyetçilik için ise, bütün toplumlara uygun bir ortak iyi hakkında konuşulabilir. Çünkü cumhuriyetçilik, ortak iyiyi politik kurumlardan ve bunların düzenlenişinden çıkartır. Bu da, kültürel göreliliğe bağlı olmayan bir ortak iyinin var olabileceği anlamına gelir.

Yukarıda söylediklerimden hareketle, ahlakçı bir cumhuriyetçiliğin yurttaşlık hümanizmine dönüşeceği söylenebilir. Böyle bir cumhuriyetçiliğin ortak iyiye vurgu yapması ve ahlakçılığı benimsemesi, onu gerçekten de yurttaşlık hümanizmine yaklaştıracaktır. Fakat politik katılımın araçsal değerine dair iddiasını ve negatif özgürlükle pozitif özgürlüğü sentezleme çabasını devam ettirdiği sürece, ahlakçı bir cumhuriyetçilik yurttaşlık hümanizminden farklı bir politika teorisi olarak var olmaya devam edebilecektir.

Cumhuriyetçilerin tahakkümsüzlük olarak özgürlük yaklaşımlarının içerdiği belirsizlik, bu yaklaşımın politik bir ideal olarak kullanılmasının önündeki en büyük

engeldir. Bu problemin aşılması için cumhuriyetçi teorinin ortak iyiyi net olarak tanımlaması gerekir; çünkü ortak iyi kavramı bu teorinin merkezinde yer alır. Fakat ortak iyinin tanımlanması, cumhuriyetçilik özelinde, ahlakçı bir yaklaşıma dayanarak daha rahat gerçekleştirilebilir. Bunun nedeni sadece, tasarlanan ortak iyinin temelini sağlam bir şekilde oluşturmak değildir. Ahlakçı bir yaklaşım cumhuriyetçiliği, fazlasıyla yakınında durduğu liberalizmden uzaklaştıracak ve ona politika felsefesi içinde özgün bir alan açacaktır. Ama bunun da dışında ahlakçılık, ahlak ile politikayı birleştirdiği için, cumhuriyetçiliğin ısrarla vurguladığı kamusal erdemlere sahip yurttaşların yaratılmasında önemli bir rol oynayacaktır. Net kavramlar üzerinden hareket eden ve kendi içinde tutarlı olan, ayrıca politik gerçekleştirilebilirliği konusundaki şüpheleri yok edebilmiş bir cumhuriyetçilik, politika felsefesi içinde kendisine özgün bir alan açabilecektir. Böylece cumhuriyetçilik, kendisini liberalizme bağımlı bir şekilde anlamaktan ve kendi konumunu ayıksılaştırmak için liberalizmin yanlış bir yorumu üzerine konuşmaktan kurtulabilir.



## KAYNAKÇA

Arendt, Hannah, 2013. *İnsanlık Durumu*, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Berlin, Isaiah, 1969. "Two Concepts of Liberty," *Four Essays on Liberty* içinde, Oxford: Oxford University Press.

Carter, Ian, 2008. "How are Power and Unfreedom Related?," *Republicanism and Political Theory* içinde, Cécile Laborde and John Maynor (ed.), Malden, MA: Blackwell Publishing.

Costa, M. Victoria, 2007. "Freedom as Non-Domination, Normativity, and Indeterminacy." *Journal of Value Inquiry*, 41: 291–307.

—, 2009. "Neo-Republicanism, Freedom as Non-Domination, and Citizen Virtue." *Politics, Philosophy, and Economics*, 8: 401–419.

Gaus, Gerald F., 2000. *Political Concepts and Political Theories*, Boulder: Westview Press

Haakonssen, K., 1993. "Republicanism," *A Companion to Contemporary Political Philosophy* içinde, Robert E. Goodin and Philip Pettit (ed.), Oxford: Blackwell Publishers.

Herzog, Don, 1986. "Some Questions for Republicans," *Political Theory*, 14: 473-493.

Hobbes, Thomas, 2008. *Leviathan*, çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Honohan, Iseult, 2002. *Civic Republicanism*, London: Routledge.

Knowles, Dudley, 2001. *Political Philosophy*, London: Routledge.

Kymlicka, Will, 2001. *Contemporary Political Philosophy- An Introduction*, New York: Oxford University Press.

—, 2004. *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Lovett, Frank, 2012. "What Counts as Arbitrary Power?" *Journal of Political Power*, 5: 137–152.

—, "Republicanism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/republicanism/>.

Machiavelli, Niccolo, 2009. *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, çev. Alev Tolga, İstanbul: Say Yayınları

McMahon, Christopher, 2005. "The Indeterminacy of Republican Policy," *Philosophy and Public Affairs*, 33: 67–93.

Maynor, John W., 2003. *Republicanism in the Modern World*, Cambridge: Polity Press.

Mill, John Stuart, 2014. *Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar*, çev. Alime Ertan, İstanbul: Belge Yayınları.

Patten, Alan, 1996. "The Republican Critique of Liberalism," *British Journal of Political Science*, 26: 25–44.

Pettit, Philip, 1989. "The Freedom of the City: A Republican Ideal," *The Good Polity* içinde, Alan Hamlin and Philip Pettit (ed.), Oxford: Blackwell Publishers.

—, 1996. "Freedom as Antipower," *Ethics*, 106: 576–604.

—, 1997. *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*, Oxford: Clarendon Press.

—, 1998. *Cumhuriyetçilik: Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

—, 1999. "Republican Freedom and Contestatory Democratization," *Democracy's Value* içinde, Ian Shapiro and Casiano Hacker-Cordon (ed.), Cambridge: Cambridge University Press.

—, 2001. *A Theory of Freedom: From the Psychology to the Politics of Agency*, Oxford: Oxford University Press.

—, 2003. "Agency-Freedom and Option-Freedom," *Journal of Theoretical Politics*, 15: 387–403.

—, 2004. "The Common Good," *Justice and Democracy: Essays for Brian Barry* içinde, Keith Dowding, Robert Goodin and Carole Pateman (ed.), Cambridge: Cambridge Press.

—, 2005. "The Domination Complaint," *Nomos*, 86: 87–117.

—, 2006. “The Determinacy of Republican Policy: A Reply to McMahon”, *Philosophy and Public Affairs*, 34: 275-283.

—, 2008. “Freedom and Probability: A Comment on Goodin and Jackson”, *Philosophy and Public Affairs*, 36: 206–220.

—, 2011. “The Instability of Freedom as Noninterference: The Case of Isaiah Berlin”, *Ethics*, 121: 693-716.

Pocock, J. G. A., 1975. *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, Princeton: Princeton University Press.

Rawls, John, 1971. *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press.

—, 1988. 'The Priority of Right and Ideas of the Good', *Philosophy and Public Affairs*, 17/4: 251-76.

Rogers, Melvin L., 2008. “Republican Confusion And Liberal Clarification”, *Philosophy & Social Criticism*, 34: 799-824.

Sandel, Michael, 1996. *Democracy's Discontent*, Cambridge: Harvard University Press.

Skinner, Quentin, 1978. *The Foundations of Modern Political Thought, vol. 1: The Renaissance*, Cambridge: Cambridge University Press.

—, 1983. “Machiavelli on the Maintenance of Liberty,” *Politics*, 18: 3–15.

—, 1984. “The Idea of Negative Liberty,” *Philosophy of History: Essays on the Historiography of Philosophy* içinde, Richard Rorty, J. B. Schneewind, and Skinner (ed.), Cambridge: Cambridge University Press.

—, 1990. “The Republican Ideal Of Political Liberty”, *Machiavelli and Republicanism* içinde, Gisela Bock, Quentin Skinner ve Maurizio Viroli (ed.), Cambridge: Cambridge University Press.

—, 1991. “The Paradoxes of Political Liberty,” *Liberty* içinde, David Miller (ed.), Oxford: Oxford University Press.

—, 1998. *Liberty Before Liberalism*, Cambridge: Cambridge University Press.

—, 2002. “A Third Concept of Liberty”, *Proceedings of the British Academy*, 117, 237-268.

—, 2008. “Freedom as the Absence of Arbitrary Power,” *Republicanism and Political Theory* içinde, Cécile Laborde ve John Maynor (ed.), Malden, MA: Blackwell Publishing.

Sunstein, Cass R., 1988. “Beyond the Republican Revival,” *Yale Law Journal*, 97, 1539–1590.

Tunçel, Ahu, 2010. *Bir Siyaset Felsefesi: Cumhuriyetçi Özgürlük*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Zelyüt Hünler, Solmaz, 1998. “Cumhuriyetçiler Nerede?”, *Birikim*, 115, 129-136.

Weithman, Paul, 2004. “Political Republicanism and Perfectionist Republicanism”, *The Review of Politics*, 66/2: 285-312.

## **ÖZÇEÇMİŞ**

### **KİŞİSEL BİLGİLER**

**Adı Soyadı:** Ekin İbrahim KARABABA

**Doğum Yeri:** ANKARA

**Doğum Yılı:** 07.07.1987

**Medeni Hali:** BEKAR

### **EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER**

**Lise 2001-2004:** YUSUF KALKAVAN ANADOLU LİSESİ

**Lisans 2007-2011:** HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ FELSEFE BÖLÜMÜ

**Yabancı Dil:** İNGİLİZCE

### **MESLEKİ BİLGİLER**

**2014-.....:** ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ